2-6-17.

District of Connecticut Clerks Office

April 5 1832

Deposited by the proprietor.

M. TULLII
CICERONIS

AD

QUINTUM FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

CUM EXCERPTIS EX NOTIS VARIORUM.
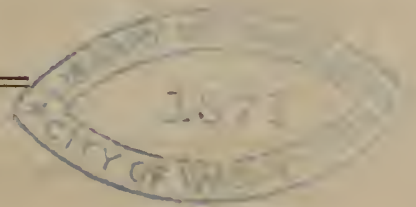

NOVI-PORTUS:

Sumtibus H. Howe, *Novi-Portus*,
Et Collins & Hannay, *Novi-Eboraci*.

M.DCCC.XXXII.

PREFACE.

The text of this edition of *Cicero de Oratore*, with a few inconsiderable exceptions, is that of Ernesti. The edition of Dr. Carey has furnished some corrections in the punctuation. In selecting notes, it was at first intended to give short extracts from the principal commentaries on this work, especially those of Proust, Olivet and Ernesti, as *scholia* to the more difficult passages; a mode of illustration, as was thought, well adapted to the wants of those, who usually read this treatise in the course of their education. After a considerable portion of the text was printed, it was determined, at the suggestion of the publishers, to give a part of the notes in English. The number of Latin notes is less, than was at first contemplated. The whole number of notes is small; and it is recommended to the student, in reading this work, to have by him the *Clavis Ciceroniana* of Ernesti; as with this help properly used, he will seldom be left in doubt as to the meaning of his author. It will be observed, that, in the notes, no account is given of the orators, poets, philosophers and historians, whose names so frequently occur in these dialogues. Such accounts have been omitted, as the student can easily find them in a classical dictionary. J. L. K.

Yale College, January 25th, 1832.

ERRATA.

p. 142,	l. 4	*from top,*	*for*	commedisse	*read*	comedisse.
" "	" 20	" "	"	vultàs	"	vultûs.
" 168,	" 10	" "	"	republicam	"	rempublicam.
" 177,	" 16	" "	"	mittere	"	tere.
" 193,	" 9	" "	"	omni	"	omnia.
" 205,	" 30	" "	*before*	ipso	"	illo.

The following occur in but a few copies.

p. 45,	l. 20	*from top,*	*for*	inumerabilium	"	innumerabilium.
" 47,	" "	" "	*after*	causa	"	in.
" 48,	" 24	" "	*before*	concubinæ	"	in.
" "	" 30	" "	"	primis	"	in.

M. TULLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

ARGUMENTUM.

In his libris, in quibus ipse sibi mirificè placuit Cicero, de eloquentiâ ita præcipit, ut, quod alios docet, ipsum planè assecutum esse appareat. Explicat autem suas de dicendi arte sententias sub Lucii Licinii Crassi et Marci Antonii personis, quòd ad hos homines eloquentiæ principatum omnes, superiori sæculo, detulerant. Et in primo *quidem libro Crassus et Antonius de universâ oratoris perfecti vi disputant, quorum alter ad Ciceronis mentem de eâ re disserit, ita, ut oratori omnium scientiarum et artium cognitionem tribuat; alter verò Antonius fratris Quinti sententiâ eloquentiam ab elegantiâ doctrinæ segregat, et in quodam ingenii et exercitationis genere ponit. vid. c. 2. Primus disputat Crassus, deinde ejus argumentis quæ responderi possunt, affert Antonius. In* secundo *libro disserendi partes inprimis ad Antonium deferuntur, qui de inven-*

tione præcipit, et de collocatione rerum locorumque, quâ inprimis valuisse credebatur, v. Cic. de clar. Orat. c. 37. cùm contrà non elegantissimo sermone uteretur atque diligenter loquendi laude careret. Ad inventionem rerum autem quoniam pertinet etiam de jocis et facetiis locus, et Cæsar credebatur omnium facetissimus et in jocando lepidissimus esse, vid. c. 54. ei de his disputandi partes traduntur l. c. usque ad c. 71.

Redit ad Crassum in libro tertio *disserendi munus, induciturque de ornamentis orationis et totâ elocutione præcipiens, in quâ cæteris omnibus palmam præripere putabatur. Cic. de claris Or. c. 38, s. Docet autem dicendum esse latinè, planè, ornatè, et aptè, in quorum tertioin primis multus est. Ornatum autem exsistere ostendit cùm e verborum delectu, tum e tropis, figuris, et numero. Adduntur tandem quædam de actione. Cap. 14, seq. digreditur ad laudes eloquentiæ, eique adjungendam esse docet philosophiam, non Epicuream quidem aut Stoicam, sed Academicam et Peripateticam. In exordio Cicero funestam mortem eorum deplorat, qui in his libris disputantes inducuntur.*

ERNESTI.

DIALOGUS SEU LIBER PRIMUS.

I. COGITANTI mihi sæpenumero, et memoriâ vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optimâ republicâ, cùm et honoribus, et rerum gestarum gloriâ florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrûm præclara studia referendi, fore justum et propè ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium re-

rum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu, constitisset. Quam spem cogitationum et consiliorum meorum, cùm graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque verò nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nam primâ ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundârunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti; nam neque auctoritate quispiam apud me plùs valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sanè satìs explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpè dixisti, quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire: quòd ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam

contineri statuam; tu autem illam ab elegantiâ doctrinæ segregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem, sæpenumero in summos homines ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quàm in dicendo admirabiles exstitissent: nam, quòcunque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces præstantissimos ex hac unâ civitate pæne innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Jam verò, consilio ac sapientiâ qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exstiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quâdam varietate literarum versentur, magìs hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentiâ comparandum putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quàmque multi: sic facillimè, quanta oratorum sit semperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit, artium omnium laudatarum procreatricem quandam, et quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in quâ difficile est enumerare, quot viri, quantâ scientiâ, quantâque in suis studiis varietate et copiâ fuerint, qui non unâ aliquâ in re separatim elaborârint, sed

omnia, quæcunque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quantâ in obscuritate rerum, et quàm reconditâ in arte et multiplici subtilique, versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitùs se dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim et materiam scientiæ cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum exstitisse. Atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter, et ex nostrorum, et ex Græcorum copiâ comparare voles, multò tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur: ut in cæteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentiâ sensuque disjunctum, in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensûs abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures cæteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta: in hac ipsâ civitate pro-

fectò nulla unquam vehementiùs, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequebantur. Pòst autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multùm cæteris [hominibus] omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoriâ ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum majus est hoc quiddam, quàm homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud, in maximâ discentium multitudine, summâ magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinitâ causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine quâ verborum volubilitas inanis atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda, non solùm electione,

sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitùs pernoscendi; quòd omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eòdem oportet lepos quidam facetiæque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitas et respondendi et lacessendi, subtili venustate atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsâ plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat: in quâ cùm omnes in oris, et vocis, et motûs moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoriâ? quæ nisi custos inventis cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint in oratore, peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurque potiùs liberos nostros, cæterosque, quorum gloria nobis et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

VI. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta et cognita,

inanem quandam habet elocutionem et pæne puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim, oratoribus, in hac tantâ occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornatè, copiosèque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur, et quòd Græcos homines non solùm ingenio et doctrinâ, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborâsse, sed seposuisse a cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsitâ, et multùm disputatâ, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamque, non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, et omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quòd illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices et doctores reliquerunt; sed, cùm illa pateant, in promtuque sint omnibus, neque ea interpretatione meâ aut ornatiùs explicari, aut planiùs exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cùm igitur vehementiùs inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam debilitarique videretur; dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus, L. Crassum, quasi colligendi sui causâ, se in Tus-

culanum contulisse: venisse eòdem socerum ejus, qui fuisse Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republicâ socius, et summâ cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo, Drusi maximè familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocârant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universâ republicâ, quam ob causam venerant, multùm inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidissent: eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cùm illi majores natu satìs quiêssent, et in ambulationem ventum esset, dicebat tum, Scævolam, duobus spatiis tribusve factis, dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: et quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum: Immo verò commodius etiam; pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cùm ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magìs utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quò velit; unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximèque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinitâ multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatûs gravitatem, unius oratione converti? Quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magìs proprium humanitatis, quàm sermo facetus ac nullâ in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, et quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summèque in eo elaborandum esse arbitretur, ut

quo uno homines maximè bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a ferâ agrestique vitâ ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut, jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientiâ non solùm ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum, et universæ reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento esse possitis.

IX. Tum Scævola comitèr, ut solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri mei, aut de hujus, generi, aut arte aut gloriâ detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere; unum, quòd ab oratoribus civitates et initio constitutas, et sæpè conservatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potiùs, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sepsisse? aut verò reliquas utilitates, aut in constituendis, aut conservandis civitatibus non a sapientibus et fortibus viris, sed a disertis et ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores et convenas congregâsse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentiâ videtur, non consilio et sapientiâ singulari? Quid enim? in Numâ Pompilio; quid? in Ser.

Tullo; quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non linguâ, perfectam L. Bruti esse cernimus,) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim et nostræ civitatis exemplis uti, et aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adjumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audîsse Ti. et C. Sempronios, quorum pater, homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et sæpè aliàs, et maximè censor, saluti reipublicæ fuit. Atque is non accuratâ quâdam orationis copiâ, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At verò ejus filii diserti, et omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cùm civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, istâ præclarâ gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentiâ, rempublicam dissipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moresque majorum; quid? auspicia, quibus et ego, et tu, Crasse, cum magnâ reipublicæ salute præsumus; quid? religiones et cæremoniæ; quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in nostrâ familiâ sine ullâ eloquentiæ laude versantur; num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam, memoriâ teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: et hæc ætas nostra, præter te

Crasse, qui tuo magìs studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

Quod verò in extremâ oratione, quasi tuo jure sumsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes atque Democritici, cæterique, in suo genere, physici vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vitâ, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsîsse, nihil scire convincerent: et cùm universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putares esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multò plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minimâ quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta tamque multa profitenda, Crasse, non censeo. Satìs id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcunque tu dicis, melior et proba-

bilior esse videatur: ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimùm valeat oratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus suâ quâdam propriâ, non communi oratorum facultate, posse.

XI. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici et disceptari solere. Audivi enim summos homines, cùm quæstor ex Macedoniâ venissem Athenas, florente Academiâ, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Charmadas, et Clitomachus, et Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis unâ ipsum illum Charmadam diligentiùs audîerat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; et peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant præterea præclari in philosophiâ et nobiles, a quibus omnibus unâ pæne voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrinâ rerumque majorum scientiâ, ac tantùm in judicia et conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi et compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori et principi longè omnium in dicendo gravissimo et eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis cum Charmadâ diligentiùs legi Gorgiam: quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi, in oratoribus irridendis, ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores quàm veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat necesse est. Neque enim sine multâ pertractatione om-

nium rerum publicarum, neque sine legum, morum, juris scientiâ, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipsis rebus satìs callidè versari et peritè potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientiâ? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro, id ipsum quî possit assequi sine eâ scientiâ, quam ei non concedis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem, si ornatè locutus est, sicut fertur, et mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de quâ dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato, de rebus a civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de quâ loquimur et quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejunè quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi in arte alienâ facultatem.

XII. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantiâ non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui benè dicunt, afferant proprium; compositam orationem, et ornatam, et artificio quodam, et expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et cognita; aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione lu-

datur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nullâ subjectâ sententiâ, nec scientiâ? Quidquid erit igitur quâcunque ex arte, quocunque de genere, id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet meliùs et ornatiùs, quàm ille ipse ejus rei inventor atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magìs assiduè versari hanc nostram dictionem; sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus, vel ad iram aut ad odium aut dolorem incitandis, vel, ab hisce iisdem permotionibus, ad lenitatem misericordiamque revocandis? quare, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitùs perspexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cùm illis cognitionem rerum concesserit, quòd in eâ solùm illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illâ scientiâ nulla est, sibi assumet: hoc enim est proprium oratoris, quod sæpè jam dixi, oratio gravis et ornata, et hominum sensibus ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem et Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, artis isti suæ nomine, hos rhetoricos et inscribunt, et appellant.

Etenim cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpè evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordiâ, de amicitiâ, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantiâ, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causâ, disserant, cùm concessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civili generatim in ordines ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scîsse meliùs, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere et Ser. Galbæ, et socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloriâ præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè copiosèque dicere.

XIV. Etenim sæpè in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliquâ scientiâ, sit promendum atque sumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici, sine rei militaris usu, aut sæpè etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientiâ: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis: num in senatu de omni reipublicæ genere [dici] sine summâ rerum civilium cognitione, et prudentiâ: num admoveri possit oratio ad sensus animorum atque motus vel inflammandos, vel etiam exstinguendos, (quod unum in oratore dominatur,) sine diligentissimâ pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a philosophis explicantur? Atque haud scio, an minùs hoc vobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere: physica ista ipsa, et mathematica, et quæ paulò antè cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est, architecti potiùs artificio disertum, quàm oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio copiosèque dixisset? Neque verò Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cùm eloquentiâ vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quòd ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat,

omnes in eo, quod scirent, satìs esse eloquentes: illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optimè sciat, ignarusque sit faciendæ ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quamobrem, si quis universam et propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit, meâ sententiâ, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, et compositè, et ornatè, et memoriter dicat, cum quâdam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quâcunque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantùmque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, atque in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognoverit ab iis qui tenent, quæ sint in quâque re, multò oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini nostro, et, cùm acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæne hic meliùs, quàm ipse, illa scire videatur: sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit: sin quæ res inciderit, in quâ de naturâ, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentiâ, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nôsse debet orator,) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophiâ, communicârit: hoc profectò efficiet, ut quamcunque rem a quoque cognôrit, de eâ multò dicat ornatiùs, quàm ille ipse, unde cognôrit. Sed si me audîerit, quoniam phi-

losophia in tres partes est tributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, atque largiamur inertiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vitâ et moribus totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modò erunt ad eum delata et tradita.

XVI. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, Aratum, ornatissimis atque optimis versibus de cœlo stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëticâ quâdam facultate, non rusticâ, scripsisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam tempusque cognôrit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris adstrictior paulò, verborum autem licentiâ liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac pæne par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumscribat aut definiat jus suum, quò minùs ei liceat eâdem illâ facultate et copiâ vagari, quâ velit. Namque illud quare, Scævola, negâsti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam, mehercule, hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse arbitrarer. Sed, ut solebat C. Lucilius sæpè dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minùs, quàm volebat, familiaris, sed tamen et doctus et perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet atque exstat,

utrùm simus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pilâ ludunt, non utuntur in ipsâ lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: et qui aliquid fingunt, etsi tum picturâ nihil utuntur, tamen, utrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatûs, etiamsi propriè cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, ampliùs: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes: et ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cùm ego prætor Rhodum venissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea quæ a Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contemsit; multaque non tam graviter dixit, quàm facetè: tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: sed is, si qui esset, aut si etiam unquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses unus profectò; qui et meo judicio, et omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori,

complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res et veritas ipsa concedat.

Hîc Crassus, Memento, inquit, me non de meâ, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in republicâ, quos in amicorum negotiis, res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quòd si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certe, et otium, et, hercule, etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus, illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, et quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile est factu, præsertim in hac nostrâ vitâ, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixisti, quamvis illi ornatè et graviter, aut de naturâ rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum et lætum, sed palæstræ magìs et olei, quàm hujus civilis turbæ ac fori. Namque egomet, qui serò, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cùm pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cùmque hoc, nescio

quomodo, apud eos increbuisset, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque ut poterat, de officio et ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, linguâ celeri et exercitatâ; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientiâ constaret, unam quandam esse virtutem, et, qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se æquales et pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam et exilis oratio, longèque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas verò multò uberiùs iisdem de rebus loquebatur: non quò aperiret sententiam suam; hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando; sed cùm maximè tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contrà diserti homines, Athenienses, et in republicâ causisque versati, in quîs erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cùm diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrinâ, et quâdam incredibili varietate rerum et copiâ. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophiâ dicebat, neque ea, quæ statuerentur in republicâ de diis immortalibus, de disciplinâ juventutis, de justitiâ, de patientiâ, de temperantiâ, de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus

civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte suâ rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemiis, et de epilogis, et de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitiâ, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nôsse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de quâ nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: et utì eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem moverentur: hæc autem esse penitùs in mediâ philosophiâ retrusa atque abdita; quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magìs, quàm argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophiâ quenquam scire posse.

XX. Huic ille respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive, ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fu-

isset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpè etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cùm argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut et blandiri, et [suppliciter] insinuare iis, a quibus esset petendum, et adversarios minaciter terrere possemus, et rem gestam exponere, et id, quod intenderemus, confirmare, et id, quod contrà diceretur, refellere, et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quòd consuetudo exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copiâ nitebatur. Nam primùm, quasi deditâ operâ, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret usque a Corace, nescio quo, et Tisiâ, quos artis illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scire curâssent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quòd ita putaret, atque ita audîsset), me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facilè assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitùsque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta: cùm et dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque

artificium ullum esse dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophiâ dicerentur, cognôsset, aut callidè aut copiosè dicere. In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum.

XXI. Tumque ego, hac eâdem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, disertos me cognôsse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satìs acutè, atque dilucidè, apud mediocres homines, ex communi quâdam opinione, dicere: eloquentem verò, qui mirabiliùs et magnificentiùs augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoriâ contineret. Id si est difficile nobis, qui antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro; sit tamen in re positum atque naturâ. Ego enim, quantum auguror conjecturâ, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero, fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quàm nos sumus atque fuimus, et otio ac facultate discendi majore ac maturiore, et labore atque industriâ superiore, cùm se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, exsistat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, meâ sententiâ, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic, et audîerit, et lectitârit, et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, et Cottæ, sed valdè optanti utrique nostrûm, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc ve-

nientibus jucundum satìs fore videbatur, si, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoriâ dignum excipere possemus; ut verò penitùs in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis, disputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cùm et per memetipsum egissem, et per Drusum sæpè tentâssem: quo in genere tu, Antoni (verè loquar) nunquam mihi, percontanti aut quærenti aliquid, defuisti; et persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ et Tusculano tuo gratiam; et longè Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.

XXII. Tum ille, Immo verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui et potest facere id, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem, fateor, semper a genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti atque instanti sæpissime negâsse, ut tute paulò antè dixisti. Quod ego non superbiâ, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, præsertim cùm te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognôssem, sed, mehercule, istius disputationis insolentiâ, atque earum rerum, quæ quasi in arte traduntur, inscitiâ. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis vide-

batur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percontati erimus, explicâris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire aut posse postulet?

Jam verò, istâ conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, et fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso et loquaci, et fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de quâ meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curâsse, aut cogitâsse arbitramini, et non semper irrisisse potiùs eorum hominum impudentiam, qui, cùm in scholâ assedissent, ex magnâ hominum frequentiâ dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primùm ferunt Leontinum fecisse Gorgiam; qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cùm se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodièque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de quâ se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sanè fa-

miliaris, et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, (atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ sit consilio linguâque princeps), cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putavi deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: quâ nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego verò, inquit, istis obsequi studeo; neque gravabor breviter, meo more, quid quâque de re sentiam, dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversiâ positam. Nam si ars ita definitur, ut paulò antè exposuit Antonius, ex rebus penitùs perspectis, planèque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiâque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata, omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video); non intelligo, quamobrem

non, si minùs illâ subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plùs, quàm ipsam artem posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui; petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse aliquid a me promsisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cùm peterem magistratum, solebam in prensando dimittere a me Scævolam, cùm ei ita dicerem, me velle esse ineptum: id erat petere blandiùs; quod nisi ineptè fieret, benè non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere; cùm ipsum *dicere* nunquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo.

XXV. Sic igitur, inquit Crassus, sentio, naturam primùm, atque ingenium, ad dicendum vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi et viam, sed

naturam, defuisse. Nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, (quod falsum est; præclarè enim se res habeat, si hæc accendi aut commoveri arte possint: inseri quidem, et donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ): quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam et figura totius oris et corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrinâ, et quæ non optima, aliquo modo acui tamen et corrigi posse): sed sunt quidam aut ita linguâ hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti, esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim ferè nemo, quin acutiùs atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale fortè non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem atque fœdum, non intelligit, illâ ipsâ facultate, quamcunque habet, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

XXVI. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostrâ, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba et barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, et quàm propè fastidiosè judicamus? Nullæ enim lites neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos, perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non utì illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat judicare. Ac, si quæritis, planè, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putavi. Mihi etiam, quique optimè dicunt, quique id facillimè atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum accedunt, et in exordiendâ oratione perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspectationemque hominum, pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet, (id quod in plerisque video), hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœnâ dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et totâ mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic ini-

tio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hîc omnes assensi, significare inter sese, et colloqui cœperunt : fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

XXVII. Tum Antonius, Sæpè, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te, et cæteros summos oratores, quanquam tibi par, meâ sententiâ, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cùm causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inveniebam duas : unam, quòd intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satìs ex sententiâ eventum dicendi procedere : ita non injuriâ, quotiescunque dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de quâ queri sæpè soleo ; cæterarum homines artium spectati et probati, si quando aliquid minùs benè fecerunt, qùam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur : noluit, inquiunt, hodie agere Roscius ; aut, crudior fuit : oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet : quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. Quò etiam gravius judicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimùs, toties de nobis judicatur : et, qui semel in gestu peccavit, non continuò existimatur nescire gestum ; cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud verò, quod a te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi a naturâ haberet, non multùm a magistro adjuvaretur, valdè tibi assentior; inque eo vel maximè probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cùm mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque: et ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Satìs est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, et memoriâ custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rariùs perfecto oratore inveniri potest: quæ, enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quantò plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpè enim soleo audire Roscium, cùm ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modò esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut, ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summâ venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, et

utì omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a quâ ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta, potest pervenire? Tum ille, ego vero, inquit, quòd in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magìs ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos, accommodavi orationem meam: et quanquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi quàm solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque formâ aptiorem, nec voce pleniorem aut suaviorem, mihi videor audìsse; quæ quibus a naturâ minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè et scienter utantur, et ut ne dedeceat: id enim est maximè vitandum, et de hoc uno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus paterfamilias, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio; quem sæpè audio dicere, caput esse artis decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, et nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minimè verò, inquit Cotta, nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis avidi: istâ tuâ mediocri eloquentiâ contenti sumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es), quoniam, quæ a naturâ expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes?

XXX. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quendam amoris? sine quo cùm in vitâ nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perveniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat deducatque, cognôris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac meâ, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valdè difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, quâ quondam solitus sum uti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, (ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causâ, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore et lectore Diphilo suspicari liceret), id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cogniturus.

XXXI. Tum Crassus, atqui arbitror, Sulpici, cùm audîeris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm

existimaturum, tum, cùm ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestrâ dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia et contrita præcepta didicisse: primùm, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locatâ. In utrâque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur. Exsistere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita ut a sententiâ scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint a communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cùmque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret: deinde inventa non solùm ordine, sed etiam momento quodam atque judicio dispensare atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione: pòst memoriâ sepire: ad extremum agere cum dignitate ac venustate. Etiam

illa cognôram et acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda: extremâ autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda et augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audîeram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in quâ præcipitur primùm, ut purè et latinè loquamur: deinde ut planè et dilucidè: tum ut ornatè: pòst ad rerum dignitatem aptè et quasi decorè: singularumque rerum præcepta cognôram. Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione et de memoriâ, quædam brevia, sed magnâ cum exercitatione præcepta gustâram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, et quò intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minùs aberret. Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ suâ sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observâsse, atque [id egisse :] sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentiâ natum: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio: est enim etiamsi minùs necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem jampridem estis in cursu: sed ii, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione

quasi ludicrâ prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nôsse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox: nunc, de ipsâ exercitatione quid sentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causâ aliquâ positâ consimili causarum earum quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, et vires exercent suas, et linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentiâ delectantur. In quo fallit eos, quod audîerunt, dicendo homines, ut dicant, efficere solere. Verè enim etiam illud dicitur, *perversè dicere, homines, perversè dicendo, facillimè consequi.* Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subitò sæpè dicere, tamen illud utiliùs, sumto spatio ad cogitandum, paratiùs atque accuratiùs dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam) minimè facimus: est enim magni laboris, quem plerique fugimus: quàm plurimum scribere. STILUS OPTIMUS, ET PRÆSTANTISSIMUS DICENDI EFFECTOR AC MAGISTER; neque injuriâ: nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes enim, sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in eâ re, de quâ scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se et occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maximè illustria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est: tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero et modo. Hæc sunt, quæ clamores et

admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu multùmque scriptitârit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: et qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut, concitato navigio, cùm remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum; sic in oratione perpetuâ, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine et vi concitatâ.

XXXIV. In quotidianis autem cogitationibus, equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, quâ C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quàm maximè gravibus, aut oratione aliquâ lectâ ad eum finem, quem memoriâ possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis, pronuntiarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupâsset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cùm minùs idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, et spiritus,

et totius corporis, et ipsius linguæ motus et exercitationes non tam artis indigent, quàm laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores, ne malâ consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quàm plurimis et nostris scriptis et alienis. Atque, in eâ exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consûeris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est, ex hac domesticâ exercitatione et umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensem: subeundus usus omnium, et periclitandæ vires ingenii; et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi, et pervolutandi, et exercitationis causâ laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, et, quidquid erit in quâque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos; quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

XXXV. Hæc cùm Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satìs iis qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentie-

bant celeriùs esse multò, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit: quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis? Immo id, mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, et sic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim; et tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicatâ veste, neque proposito argento, neque tabulis et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modò in oratione Crassi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cùm contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare quid possideat, neque planè nôsse ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, villamve venisses. Si ea seposita, ut dicis, essent, tu valdè spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque in loco collocet. Ego verò, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da, Scævola, et perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit et perangustè refersit in oratione suâ, dilatet nobis atque explicet. Ego, mehercule, inquit Mucius, antea vestrâ magis hoc causâ volebam, quam meâ. Neque enim tantopere hanc a

Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, meâ quoque etiam causâ rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari satìs non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, utì ii qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent istâ sapientiâ ac tuis auribus. Ain tu? inquit ille. Si de istis communibus et pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de historiâ, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, et copiam rerum, in tuâ prudentiâ sciebàm inesse: in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam,) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cùm in campum properaret et ridens et stomachans Scævola, cum Hypsæus maximâ voce, plurimis verbis, a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causâ cadere liceret; Cn. autem Octavius, homo consularis, non minùs longâ oratione recusaret, ne adversarius causâ caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestiâ, stultitiâ adversarii, liberaretur? Ego verò istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putâ-

rim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cùm impetrâsset, causâ caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, CUJUS PECUNIÆ DIES FUISSET? quod petitoris causâ comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitiator probâsset judici, antè petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor, rursus cùm peteret, exceptione excluderetur, QUÒD EA RES IN JUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum, P. Crassum, illum Divitem, cùm multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum, tum præcipuè in hoc [ferendum] et laudandum puto, quòd, cùm P. Scævolæ frater esset solitus ei persæpè dicere, neque illum in jure civili satìs [illi arti] facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus, est consecutus:) neque se antè causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quàm jus civile didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne et eloquentiâ tantâ fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re jamdu-

dum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror; sed tamen idem hoc semper jus civile contemsit. Verùm, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; et quoad potero, vobis exponam, quid de quâque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, et propè singularis et divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientiâ juris nudata sit, posse se facilè cæteris armis prudentiæ tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententiâ meâ, pòst etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpè non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum inumerabilium jura versentur, cùm omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cùm in circulo decipiare adversarii stipulatiunculâ, cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citiùs, hercule, is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernârit. Quid? si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpè maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ullâ scientiâ juris audet

accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quàm illius militis? de cujus morte cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater ejus, re creditâ, testamentum mutâsset, et quem ei visum esset, fecisset hæredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cùm miles domum revenisset, egissetque lege in hæreditatem paternam. Nempe in eâ causâ quæsitum est de jure civili, possetne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim?

XXXIX. Quid? quâ de re inter Marcellos et Claudios patricios centumviri judicârunt, cùm Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem hominis hæreditatem, gente ad se rediisse dicerent; nonne in eâ causâ fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus, qui Romam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatòque esset mortuus: nonne in eâ causâ jus applicationis, obscurum sanè et ignotum, patefactum in judicio atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem; nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cùm enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque, servire quandam earum ædium partem, in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scîsset, neque declarâsset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, et suo valde sapiens, et a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cùm ædes L. Fufio venderet, in mancipio lumina, utì tum essent, ita rece-

pit. Fufius autem, simul atque ædificari cœptum est in quâdam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicunque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò? clarissima M'Curii causa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, quâ exspectatione defensa est? cùm Q. Scævola, æqualis et collega meus, homo omnium et disciplinâ juris civilis eruditissimus, et ingenio prudentiâque acutissimus, et oratione maximè limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, jùris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi postumus et natus, et, antequam in suam tutelam venisset, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum postumum, et natum, et mortuum, hæres institutus: ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam venisset: M' Curius esset hæres. Num destitit uterque nostrûm in eâ causâ, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

XL. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia: capitis nostri sæpè potest accidere, ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum atque optimum virum, ac consularem, cùm eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitâsset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu jussit educi, quòd eum civem negaret esse; quia memoriâ sic esset proditum, quem pater suus aut populus vendidisset, aut pa-

terpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam contentionemque majorem quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis; præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos servîsset ex populo fœderato, seseque liberâsset, ac postea domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, et amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest; nonne ex jure civili potest esse contentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate census sit, continuòne, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoriâ patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispaniâ Romam venisset, cùm uxorem prægnantem in provinciâ reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestatò, et ex utrâque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cùm quæreretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus erat, et de ejus matre: quæ si judicaretur, certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, et horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum et celsum, alacri et prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magnâ cum catervâ toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, et propè cunctis civibus lucem ingenii et consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentiâ dixi, castigemus etiam segnitiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi

laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævolâ, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primùm, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causâ, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulò obscuriùs: sed experiar, et dicam, si potero, planiùs.

XLII. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, et voces, et modi; in geometriâ, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines; in astrologiâ, cœli conversio, ortus, obitus, motusque siderum; in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsâ ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, et diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et ratione quâdam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisque civium æquabilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communione quâdam, specie autem differentes, duas aut

plures complectitur, partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur; omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, et circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occupârit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magìs magnam, atque uberem, quàm difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, et colligentem undique, repleri justa juris civilis scientia.

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cùm ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro: neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primùm a pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus, scripta sunt sæpiùs. Accedit verò quò faciliùs percipi cognoscique jus civile possit, (quod minimè plerique arbitrantur,) mira quædam in cognoscendo suavitas et delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant; plu-

rima est, et in omni jure civili, et in pontificum libris, et in XII tabulis, antiquitatis effigies, quòd et verborum prisca vetustas cognoscitur, et actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbit: sive quem ista præpotens et gloriosa philosophia delectat, (dicam audaciùs,) hosce habebit fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili et legibus continentur. Ex his enim et dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: et docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

XLIV. Fremant omnes licet: dicam quod sentio: bibliothecas, mehercule, omnium philosophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et utilitatis ubertate, superare. Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat; cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primùm nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrûm, vel quia tanta sapientia

fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam et voluptatem, quòd, quantum præstiterint nostri majores prudentiâ cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, et Dracone, et Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominum nostrorum prudentiam cæteris omnibus, et maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

XLV. Jam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedulâ adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: sic, in nostrâ civitate contrà, amplissimus quisque et clarissimus vir; ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poëtâ est:

Egregiè cordatus homo, catus Ælius Sextus;

multique præterea, qui, cùm ingenio sibi [auctore] dignitatem peperissent, perfecerunt, ut in respondendo de jure, auctoritate plùs etiam, quàm ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ et ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentiâ comparavi, non solùm ad causarum usum forensium, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, cùm me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim

præclarius, quàm honoribus et reipublicæ muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi et reges, at omnes sui cives consilium expetant,

> Suarum rerum incerti: quos ego meâ ope ex
> Incertis certos, compotesque consilì
> Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua et vestibulum, quod in ejus infirmissimâ valetudine, affectâque jam ætate, maximâ quotidie frequentiâ civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

XLVI. Jam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, et vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam, ut in rerum privatarum causis atque judiciis, depromenda sæpè oratio est ex jure civili, et idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est; sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatûs, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tanquam alia materies, iis oratoribus, qui versantur in republicâ, subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primùm sit ejus artis antistes, cujus cùm ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putabatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde, qui possit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hostium tela, versari: tum, qui scelus fraudem-

que nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio innocentiam judiciorum pœnâ liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solùm inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem, (quod et infinitum est, et non necessarium,) sed ut commonstrarem tantùm viam, et, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi verò, inquit Mucius, satìs superque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum: nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satìs esset concitatus cohortatione suâ ad studium cognoscendæ percipiendæque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam:) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione suâ Crassus, intrare volueritis; facillimè vos ad ea, quæ cupitis perventuros ab hoc aditu, januâque patefactâ. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsâ arte percursa sunt, cùm illa te et non contemnere, et didicisse confiterere: ea si paulò latiùs dixeris, explêris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri.

Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quò faciliùs vos apud me tenerem, vestræ potiùs obsecutus sum voluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, sentias.

XLVIII. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video atque sentio, non solùm quòd ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de meâ consuetudine; ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliquâ mihi doctrinâ tradita, sed in rerum usu causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrûm pœniteat ad hunc te sermonem impulisse.

Ego verò, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligant. Nam, si fortè quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cùm esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo et scientiâ compotes, eos esse imperatores dicerem; uterer que exemplis Africanorum et Maximorum; Epaminondam atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, et scientiam, et studium suum contulisset, definirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reipublicæ pararetur augereturque, teneret, iisque uteretur; hunc reipublicæ rectorem, et consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, et Ti. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Lælium, et innumerabiles alios cùm ex nostrâ civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus verè nominaretur; eum dicerem, qui legum, et consuetudinis ejus, quâ privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad scribendum, et ad cavendum, peritus esset: et ex eo genere Sex. Ælium, M'Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, et quo

non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de suâ vi ac sapientiâ unus omnia pæne profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam, causasque nôsse, et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis et sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus atque communibus: hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, et actione, et lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pæne, describere: nam et civitatum regendarum oratori gubernacula sententiâ suâ tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cùm sæpissime tibi senatus, breviter impolitèque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè, ruri, apud se, esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audîerit, hanc auctoritatem gravitatis et consilii sui vindicari a te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, et hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentiâ tamen rerum magnarum magìs, quàm dicendi arte, nititur. Neque verò si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copiâ est consecutus: multùm inter se distant istæ facultates, longèque

sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eâdem ratione ac viâ M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, et reipublicæ dignitatem exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut a rerum naturâ, aut a lege aliquâ atque more, aut singulis hominibus, ne ampliùs, qùam singulas artes, nôsse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in eâ civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, et juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. Nam si quisque, ut in aliquâ arte et facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, ita perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet istâ ratione dicamus, pilâ bene, et duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit; eâdemque ratione dicantur, et quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est, sic potiùs dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucundâ quâdam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libâsse. Fateor enim callidum quendam hunc, et nullâ in re tironem ac

rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

LI. Neque verò istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ista dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, (cùm eò maximè vis oratoris magnitudoque cernatur,) nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitùs perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satìs est, ea de moribus hominum et scire et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, et gravis, cùm iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in judicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt esse, et ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocres ac potiùs leves motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur, in communi vitæ consuetudine, mala ac molesta, et fugienda, multò majora et acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgò expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, utì, qui audiant, aut illum ineptum et Græ-

culum putent, aut etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos molestè ferant; sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute an voluptate definiatur: an hæc inter se jungi copularique possint; an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci et percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam: et multas, copiosas, variasque rationes; sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quærimus. Acuto homine nobis opus est, et naturâ usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent.

LII. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, ordinis, et eorum, apud quos aliquid agit, aut erit acturus, mentes, sensusque degustet: philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitiâ et fide, mutuetur a Platone; qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quæ dicenda de justitiâ putabat, a vitæ consuetudine, et a civitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis atque in civitatibus; quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, et amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maximâ concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest; omitto *fauces*, ex

quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: *servire* verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et semper et sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem, tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset; senatum servire populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc cùm a te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus et philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter et flagitiosè, dicta esse dicebat. Idemque Servium Galbam, quem hominem probè commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitâsset, cùm M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, asperè apud populum Romanum et vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoriâ fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelæ populi commendâsset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine librâ atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illo-

rum orbitati. Itaque cùm et invidiâ et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quòd item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat; et huic humilitati, dicebat, vel exsilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse et sensit, et fecit. Nam cùm esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cùmque illo nemo neque integrior esset in civitate neque sanctior, non modò supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem aut liberiùs causam dici suam, quàm simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quâdam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè et dilucidè. Quòd si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori, ex illis disputationibus quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulò antè dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio, non philosophorum more, sed tuo, licuisset dicere; quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illâ commenticiâ Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio supplosit, credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus et consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimèque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut domi-

nus videretur esse judicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut eâ pro se in judicio uteretur, non invitus legit, et commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solùm primis sententiis, quibus tantùm statuebant judices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio: et sententia cùm judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et præmiis decoraretur, et ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur; qui honos apud Græcos maximus habetur. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset; quod, mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem: quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cùm ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantùm dico, et aliud illud esse atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam, quòd jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es; video, quid egeris: tum quum dicebas, videbam. Primùm Scævolæ te dedisti, quem omnes amare meritissimò pro ejus eximiâ suavitate debemus: cujus

artem cùm indotatam esse et incomtam videres, verborum eam dote locupletâsti et ornâsti. Deinde quòd in eâ tu plus operæ laborisque consumseras, cùm ejus studii tibi et hortator et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerâsses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum istâ quidem arte pugno. Sit sanè tanta, quantam tu illam esse vis. Etenim, sine controversiâ, et magna est, et latè patet, et ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit; et clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concesso et tradito, spolies atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, et ejusdam socias dignitatis: nunc verò, jurisconsultum sine hac eloquentiâ, de quâ quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. Ita est tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum: sed, quia sæpè utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedissequamque adjunxisti.

LVI. Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cùm parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cùm ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est et promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia; idcirco

qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam, quòd maximas centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsâ Manii Curii, quæ abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversiâ, atque in eo puero, qui ex alterâ natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cùm hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientiâ, sed eloquentiâ, sustentatus. Equidem hoc sæpè audivi, cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causâ quendam rusticanum: qui cùm Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magìs, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, quâ de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè et copiosè, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cùm disserendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo,) ad auctores confu-

gisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mucii, fratris sui, libris, et in Sex. Ælii commentariis, scriptum protulisse, ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem et propè veram videri.

LVII. Attamen, quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias antè fecit, quàm ei filius natus esset, hæreditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impunè oratori omnem hanc partem juris [incontroversi] ignorare, quæ pars sine dubio multò maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cùm amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi verò (bonâ veniâ hujus optimi viri dixerim, Scævolæ,) tu libellis, aut præceptis soceri tui, causam Manii Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, et defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac, meâ quidem sententiâ, (frequens enim te audivi, atque affui,) multò majorem partem sententiarum sale tuo et lepore, et politissimis facetiis, pellexisti, cùm et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitâsset, nasci priùs oportere quàm emori: cùmque multa colligeres, et ex legibus et ex senatûsconsultis, et ex vitâ ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè; ubi si verba, non rem, sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summâ festivitate et venustate conjuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni juris defensor, et quasi

patrimonii propugnator sui, quid in illâ causâ, cùm contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromtum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in ejusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem, defendere docentur. Et, credo, in illâ militis causâ, si tu aut hæredem aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem, contulisses: tu verò, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitâsses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendâsset: lapides, mehercule, omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

LVIII. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem, primùm facillimam, non ediscant; quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiâ, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant; deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quòd sit plena delectationis; in quâ tibi remittunt omnes istam voluptatem, et eâ se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges, ediscere. Tum autem quòd amore patriæ

censes nos nostrorum majorum inventa nôsse debere; non vides, veteres leges aut ipsâ suâ vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus et supplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis et vi ac metu, tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quàm sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut, sine ullâ juris scientiâ, tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen, in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderâsse. Aliud est enim, esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vitâ et vulgari hominum consuetudine nec hebetem nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas, vel fructûs causâ, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agriculturâ, aut imperandum villico sit, Magonis Karthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentiâ contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim cùm in causis et in negotiis et in foro conteramur, satìs instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostrâ patriâ peregrini atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit, cum hoc Scævolâ communicare; quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt. An verò si de re

ipsâ, si de finibus, cùm in rem præsentem non venimus, si de tabulis et perscriptionibus controversia est, contortas res et sæpè difficiles necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentiâ juri civili minùs studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat esse ornata; sed multa, et magna, et difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum et venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus, Græcorum more et tragœdorum, voci serviet, qui et annos complures sedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, et quasi quodam modo colligunt. Hoc nos si facere velimus antè condemnentur ii, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, pæanem, aut munionem citarîmus. Quòd si in gestu, qui multùm oratorem adjuvat, et in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantùm in utroque assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quantò minùs est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrinâ potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox et gestus subitò sumi, et aliunde arripi non po-

test; juris utilitas, ad quamque causam quamvis repentè vel a peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, cùm ipsi sint imperitissimi, et qui, ut abs te paulò antè dictum est, pragmatici vocantur. In quo nostri omnino meliùs multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate leges et jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam, quòd dicis senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientiâ; fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus: quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quò plus sibi ætatis accederet, eò tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores, esse facturum. Quòd si ille, adstrictus certâ quâdam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quantò faciliùs nos non laxare modos, sed totos mutare, possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint et quàm varia genera dicendi; et quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multò dicis remissiùs et leniùs, quàm solebas: neque minùs hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis et contentio, probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Lælium, qui omnia sermone conficerent paulò intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quòd si jam hoc facere non poteris, aut noles; vereris, ne tua domus, talis et viri et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a cæteris deseratur? Equidem tantùm absum ab istâ sententiâ, ut non modò non arbitrer subsidi-

um senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua vero etiamsi adjuvant, historiam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam, si quando opus erit, a viro optimo, et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quò minùs (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed, mehercule, non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere et persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam et subitæ ad propositas causas exercitationes, et accuratæ et meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est; et illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causâ, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud verò fuit horribile, quod, mehercule, vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrûm quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis quàm in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpè attentissimè audiri video: tenet enim res ipsa atque causa: at Æsopum, si paulùm irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæ-

ritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentiâ autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (et pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi; remotisque cæteris studiis, quamvis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentiâ industriâque superaret: cùmque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planiùs eo locutus putaretur: deinde cùm spiritus ejus esset angustior, tantum, continendâ animâ in dicendo est assecutus, ut unâ continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis et remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summâ voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque [is] consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium et ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis et diversis studiis et artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

LXII. Hæc cùm Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpicius, et Cotta, utrius oratio propiùs ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus: operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an

aliter sentias, et utare tuâ illâ mirificâ ad refellendum consuetudine, quâ tibi nemo unquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximèque eorum, qui de omni re propositâ in utramque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cùm censebam, oratorem, præsertim in nostrâ republicâ, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundùm hunc diem: satìs enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulùm requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium: et, cùm exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervellit, quàm jucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TULLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER SECUNDUS.

I. Magna nobis pueris, Quinte frater, si memoriâ tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum primâ illâ puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita sese rem habere arbitrarentur, tamen, quò faciliùs nos incensos studio dicendi a doctrinâ deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum, in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, et C. Aculeone, propinquo nostro, et L. Cicerone, patruo, solebamus, quòd de Crasso pater, et Aculeo, (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unâ decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinâque sæpè narravit: cùmque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpè intelleximus (cùm [essemus]

ejusmodi, quòd vel pueri sentire poteramus) illum et Græcè sic loqui, nullam ut nôsse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quanquam sæpè ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpè quæsivi. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa despicere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nôsse quidem Græcos videretur.

Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentiâ, non modò sine dicendi doctrinâ, sed ne sine omni quidem sapientiâ, florere unquam et præstare potuisse.

II. Etenim cæteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, et peritè, et ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur; aut elo-

quentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem et in nostrâ civitate, et in ipsâ Græciâ, quæ semper hæc summa duxit, multos et ingeniis, et magnâ laude dicendi sine summâ rerum omnium scientiâ fuisse fateor: talem verò exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuerit, non potuisse confirmo. Quò etiam feci libentiùs, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentiâ divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel, mehercule, etiam, ut laudem eorum, jam propè senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam, si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minùs hoc fortasse mihi esse putâssem laborandum: sed cùm alter non multum, (quod quidem exstaret,) et idipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cùm etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentiâ scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoriâ jam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpè audîerunt; ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderent, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et præsentium, memoriâ teste, commendemus.

III. Nec verò te, carissime frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam: quid enim tuâ potest oratione aut subtilius aut ornatius esse? sed quanquam, sive judicio, ut soleo dicere, sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo et timiditate ingenuâ quâdam refugisti, sive, ut ipse jocari soles, unum putâsti satìs esse non modò in unâ familiâ rhetorem, sed pæne in totâ civitate; non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputârunt, jejunitatem bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optimâ doctrinâ, maximo usu, cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos, percipere voluisti. Sed, quò citiùs hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissâ nostrâ adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quàm illa erant acta, horâ ferè secundâ, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cottâ in porticu, repentè eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit. Quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit; omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventûs suspicati sunt. Qui cùm inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutâssent: Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim vides esse ludos: sed (vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes) cùm ad me in Tusculanum heri vesperi venisset Cæsar de

Tusculano suo, dixit mihi, a se Scævolam hinc euntem esse conventum, ex quo mira quædam se audîsse dicebat; te, quem ego, toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentiâ cum Antonio disseruisse, et tanquam in scholâ, propè ad Græcorum consuetudinem, disputâsse. Itaque frater exoravit me, ipsum quidem a studio audiendi non nimis abhorrentem, sed, mehercule, verentem, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævolam enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidiùs factum existimas, Cæsari attribues; si familiariùs, utrique nostrûm: nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi carissimos et amicissimos: sed tamen, verè dicam, quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minùs, quàm hesterno die, placui, (magìs adeò id facilitate, quàm aliâ ullâ culpâ meâ contigit) qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrinâ aliquâ continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illâ longiore ac perpetuâ disputatione audiendi, ut, si id mihi minùs contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plùs quàm ego apud te valere videatur; et te exorabo profectò, ut mihi quoque et Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minùs libebit; non te ur-

gebo, neque committam, ut, dum vereare, tu ne sis ineptus, me esse judices. Tum ille, Ego, mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis, hujus verbi vim vel maximam semper putavi, quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd *non* sit *aptus;* idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi, rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an [nulla] sit major, quàm illorum, qui solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis, argutissimè disputare: hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti et recusantes heri coacti sumus.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostrâ republicâ volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, et palæstra, et tot locis sessiones, gymnasiorum et Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et rarò datur,

et nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus? Omnia ista inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstram, et sedes, et porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis et delectationis causâ, non disputationis, invenisse arbitror. Nam et sæculis multis antè gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, et hoc ipso tempore, cùm omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in mediâ oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis causâ relinquunt: ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: verùm otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio.

VI. Sæpè ex socero meo audivi, cùm is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cùm rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos et umbilicos ad Caietam et Laurentum legere consûesse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim se res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus, procreationis atque utilitatis suæ causâ, fingere et construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris sui causâ, passim ac liberè solutas opere volitare; sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt ac volitare cupiunt, vacui curâ atque labōre. Itaque illud, quod ego in causâ Curianâ Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævolæ nul-

lum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes unus: quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi: Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. In quâ permaneo, Catule, sententiâ: meque, cùm huc veni, hoc ipsum nihil agere, et planè cessare, delectat. Nam quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis se, neque ab doctissimis, legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse; quò etiam scripsit, *Persium non curo legere:* (hic enim fuit, ut nôramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus;) *Lælium Decimum volo* (quem cognovimus virum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Persium;) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multò minùs apud vos: malo enim non intelligi orationem meam quàm reprehendi.

VII. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navâsse operam, quòd huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de totâ eloquentiâ disserat, quemque jamdudum Cotta et Sulpicius exspectant? Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, et ipse obmutescam, nisi priùs a vobis impetrâro.—Quidnam? inquit Catulus. Ut hîc sitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus; at-

que istâ quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arrisit; et simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperâram, et hic, apud quem eram futurus, sine meâ sententiâ tam facilè promisit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: et ille, Audite verò, audite, inquit: hominem enim audietis de scholâ, atque a magistro, et Græcis literis eruditum: et eò quidem loquar confidentiùs, quòd Catulus auditor accessit; cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullam potest esse; docebo vos, discipuli, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hîc posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, qûæ sciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientiâ, continetur. Nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaque et illi aliàs aliud iisdem de rebus et sentiunt et judicant, et nos contrarias sæpè causas dicimus, non modò ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cùm alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrûm eâdem de re aliàs aliud defendat, cùm plus uno verum esse non possit. Ut igitur, in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpè perveniat, quæ opiniones hominum, et sæpè errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis.

VIII. Nos verò, et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quòd nullâ mihi ostentatione videris esse usurus. Exorsus es enim non gloriosè, ma-

gìs, ut tu putas, a veritate, quàm a nescio quâ dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam; sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam, si quis volet, magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè ac nullâ ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidiùs id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacatâ et liberâ civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsâ facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosâ verborum conclusione aptius? qui actor in imitandâ, quàm orator in suscipiendâ veritate jucundior? Quid autem subtilius, quàm acutæ crebræque sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici graviterque debeat.

IX. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem et languentis po-

puli incitatio, et effrenati moderatio. Eâdem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis a vitiis acriùs revocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitiùs consolando? Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, quâ voce aliâ, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare et distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac unâ arte, traditur, aut argumentorum aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliquâ aliâ arte esse commune. Sed si in hac unâ est ea, ratio atque doctrina; non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eò minùs id est hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modò eas cognôrit, (ut heri Crassus dicebat,) optimè potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatiùs illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in quâ quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi etiam sine doctrinâ aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cùm videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quod omnes artes aliæ sine eloquentiâ suum munus præstare possunt, orator sine eâ

nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. *Non enim possum, quin exclamem*, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris tum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè; quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertè dicere; idque si quis in aliâ arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone, unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis atque inurbanum. Tum Antonius, Herì enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere.

Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus herì, cùm vos, Catule et Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia? expe-

tendine honores? certum autem, in quo quid in personis, et in constitutâ re et definitâ quæreretur; cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinandâ, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minùs est necessarium. Quidnam? inquit Catulus; an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius, et in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primùm mulieri hunc honorem in nostrâ civitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem et ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare; quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse;* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter,

quid denique cum aliquâ virtute, aut fecerit aut tulerit. Hæc, et quæ sint ejus generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam et testimonium sæpè dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratiùs, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem et turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatùs mei, quibus illi tribuno plebis pro republicâ restitissem: quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum; multa audivi; multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentiâ præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpè summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus et causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpè disertè agenda sunt, et quæ ego paulò antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus; et agenda sunt non minùs disertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi or-

namenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior.

Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo, putas esse, historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satìs est, non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitârunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque in album; et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis, monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, et Pictor, et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (modò enim huc ista sunt importata,) et, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paululùm se erexit, et addidit historiæ majorem sonum vocis, vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt.

XIII. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum collocatione, et tractu orationis leni et æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minimè mirum, inquit

Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, cùm ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maximè se applicaverunt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tantâ est eloquentiâ, ut me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possum, magnoperè delectet. Et, post illum, Thucydides omnes dicendi artificio, meâ sententiâ, facilè vicit; qui ita creber est rerum frequentiâ, ut verborum propè numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus et pressus, ut nescias, utrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in republicâ versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitârunt; et hos libros tum scripsisse dicitur, cùm a republicâ remotus, atque, (id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est,) in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cùm Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historiâ scribendâ, maximèque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò, quasi ex clarissimâ rhetoris officinâ, duo præstantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philosophiâ profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; pòst ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; et hic quidem rhetorico pæne more: ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minùs, sed aliquantò ta-

men est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longè eruditissimus, et rerum copiâ et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsâ compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

Hæc cùm ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quàm propriè de unoquoque dixit? Id, mehercule, inquit Catulus admirans, illud jam mirari desino, quod multò magìs antè mirabar, hunc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis causâ, cùm est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut, cùm in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri naturâ tamen, ut colorer; sic, cùm istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosiùs legerim, sentio orationem meam illorum tactu quasi colorari. Sed, ne latiùs hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi: in philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis et illustribus, de virtute, de justitiâ, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis et concisis disputationibus illigati! Poëtas omnino, quasi aliâ quâdam linguâ locutos, non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse nobis, qui non sumus eruditissimi, esse familiares.

XV. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, et varietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriâque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus exspectantur, et de consiliis significari quid scriptor probet, et in rebus gestis declarari, non solùm quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: et cùm de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casûs vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cujusque vitâ atque naturâ. Verborum autem ratio, et genus orationis, fusum atque tractum, et cum lenitate quâdam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot tantarumque rerum videtisne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita; quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certâ definitâque causâ, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus ver-

santur; addat, si quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis, sine tempore et sine personâ quæstionem. Hoc quid et quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcunque res infinitè posita sit, de eâ posse dicere; dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus, non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solùm de iis controversiis quæ temporibus et personis notatæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

XVI. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere vagam, et liberam, et latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de justitiâ, de continentiâ, de prudentiâ, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitiâ, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus; itemque de republicâ, de imperio, de re militari, de disciplinâ civitatis, de hominum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in naturâ, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minùs, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causâ prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter et splendidè, sine ullâ serie disputationum, et

sine jejunâ concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo: Ut in cæteris artibus, cùm tradita sint cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in picturâ, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit; (neque est omnino ars ulla, in quâ omnia, quæ illâ arte effici possunt, a doctore tradantur; sed qui primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur;) similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republicâ, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliquâ statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse, quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

XVII. Tum Catulus: Præclarè mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid etiam, si non didicisset, ex eo quod didicisset, assumere: deduxisti enim totum hominem in duo solùm genera causarum; cætera innumerabilia exercitationi et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, et pellis; Hercules autem, et alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multò etiam majus de naturâ deorum,

quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm, id quod est majus, expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum et politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longè maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoriâ judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus et repellendus: ubi sæpè is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario et inimicus tibi est; cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus; (in quo sæpè benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est;) qui tanquam machinatione aliquâ, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritûs, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus: Quò ista majora ac mirabiliora fecisti, eò me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem jam intersit; (neque enim ætas id mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quâdam orationis extorsimus, ac potiùs placatis eorum

animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus;) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquam forum, nunquam ullum judicium adspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio; cùm Hannibal Karthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul, proque eo, quòd ejus nomen erat magnâ apud omnes gloriâ, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cùmque se non nolle dixisset; locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cùm cæteri, qui illum audîerant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. Pœnus non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpè vidisse; sed, qui magìs quàm Phormio deliraret, vidisse neminem. Neque, mehercule, injuriâ. Quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certâsset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. Sed hoc minùs fortasse errant, quòd non te, ut Hannibalem, sed pueros aut adolescentulos docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti

sunt; facilè omnes perpetior et perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non didicisse minùs pœniteat: dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Hannibal; et eò fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, et in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum et controversiâ; quæstionem autem, rem positam in infinitâ dubitatione. De causâ præcepta dant; de alterâ parte mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non suâ sponte viderit, neminem posse dicere, nisi et quid diceret, et quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum: deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: pòst autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis ac rationibus: deinde contraria refutare: tum autem alii conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causâ, digredi; deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinnè distributa: sed tamen, (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quæ enim

præcepta principiorum et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolum judicem faciliùs facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita; docilem autem, non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum, cùm doceo et explano; attentum verò, crebrò totâ actione excitandis mentibus judicum, non primâ denuntiatione efficere possumus. Jam verò narrationem quòd jubent verisimilem esse, et apertam, et brevem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magìs putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quòd existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum, cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur; deinde singulorum generum partes, in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt; non idem sentio, tantâ hac in re, tamque immensâ, posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata et perpolita assequentur; sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi neque obscuri. Sed videant, quid velint; ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. Aliud enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et militi prodest aliquid: sed animus acer et præsens, et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, non difficiliùs arte conjunctâ.

Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potero, ut, quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audîerit aliquid; legerit; ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid linguâ efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire, non solùm hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, cùm omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus; permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, et erit absurdus; ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostrâ, neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum divinitatis mihi cujusdam videtur; alterum, vel non facere quod non optimè possis, vel facere quod non pessimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, et quàm possis, hominis est, (ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti,) stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut, nobis ducibus, veniat eò, quò sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

XXI. Atque, ut a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium, (primùm in causâ parvulâ adolescentulum audivi,) voce, et formâ, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri et concitatâ, (quod erat ingenii,) et verbis effervescentibus, et paulò nimiùm redundanti-

bus, (quod erat ætatis,) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas: nam faciliùs sicut in vitibus revocantur ea, quæ sese nimiùm profuderunt, quàm, si nihil valet materies, nova sarmenta culturâ excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, et eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, et ita sese facturum confirmavit; atque etiam addidit, gratiæ scilicet causâ, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum qui tum erat, et qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satìs proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuêsset, ut totâ mente Crassum, atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur: tum accedat exercitatio, quâ illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat: non ut multos imitatores sæpè cognovi, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa quæ insignia ac pænè vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosè aliquid est, id sumere, et in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissâ voce, furit

in republicâ Furius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris pravitatem et verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimùm similis esset, et, in eo ipso quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur.

Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus judicare; quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, et eâdem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magìs quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum; sed erant paulò uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed eorum partim in pompâ, partim in acie illustres, esse voluerunt.

XXIII. Itaque et illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt, et inter sese, et magistri: et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitan-

dæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit; alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, meâ sententiâ, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maximè persequatur: quod si hic noster Sulpicius faceret, multò ejus oratio esset pressior; in quâ nunc interdum, (ut in herbis rustici solent dicere,) in summâ ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hîc Sulpicius, Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitâsse arbitror. Tum ille, Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor. Verùm et in hoc, ex re familiari meâ, et in illo, ex eo quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suâpte naturâ, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod et in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, et Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam et salem, alter acutissimum et subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis Curio, (patre, meâ sententiâ, vel eloquentissimo temporibus illis,) quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui

tamen verborum gravitate, et elegantiâ, et copiâ, suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi: quod ego maximè potui judicare in eâ causâ, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in quâ nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

XXIV. Verùm, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem instituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum; est enim non tam acutum, quàm necessarium, magìsque monitoris non fatui, quàm eruditi magistri:) hoc ei primùm præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitùsque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causâ discendâ præcipiunt: hæc est enim in ludo causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causâ versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentiâ plerasque causas, et maximè privatas (sunt enim multò sæpè obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, et a causâ ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiæ, susceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa major opinione, quòd nemo potest de eâ re quam non novit, non turpissimè dicere. Ita dum inertiæ vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magìs ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de suâ quisque re me ipse doceat; et,

ut ne quis alius adsit, quò liberiùs loquatur, et agere adversarii causam, ut ille agat suam, et, quidquid de suâ re cogitârit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessit, tres personas unus sustineo summâ animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti quàm incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali quàm boni reperio, id totum abjudico atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt: sed certè iidem illi meliùs aliquantò dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cùm rem penitùs causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris, sive ex controversiâ, ut hereditatis, sive ex deliberatione, ut belli, sive ex personâ, ut laudis, sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur.

XXV. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam et de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversiâ facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, rarò etiam ex instantis, aut facti. Sæpè autem res non, sit, necne, sed qualis sit, quæritur: ut cùm L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dice-

bat: ut eidem Carboni tribuno plebis, aliâ tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentiâ, aut casu, facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid appellandum sit, contenditur; ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causâ summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo majestatem minutam negabam: ex quo verbo, lege Apuleiâ, tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucidè breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cùm inter doctos homines, de iis ipsis rebus quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut, cùm quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas: in quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illâ causâ neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrûm potuit, omni copiâ dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primùm, reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpè extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationemque pænè puerilem: tum et in sensum et in mentem judicis intrare non potest, antè enim præterlabitur, quàm percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione sæpè contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cùm scriptum a sententiâ dis-

crepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse; et ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: idque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut, referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem complura genera sunt: quæ mihi videntur ii meliùs nôsse, qui dialectici appellantur, hi autem nostri ignorare, qui non minùs nôsse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis vel scripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt: nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum a facti controversiâ separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem et controversiam cadere possunt; quid fiat, factum, futurumve sit; aut quale sit; aut quomodo nominetur: nam et illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, rectène factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed jam ad institutum revertar meum.

XXVII. Cùm igitur, accepto causæ genere et cognito, rem tractare cœpi, nihil priùs constituo, quàm, quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis et judicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum quos defendimus, alterum est accommo-

datum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcunque causa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur; ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatûsconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, et reliqua, si quæ sunt, quæ non pariuntur ab oratore, sed ad oratorem a causâ atque a re deferuntur; altera, quæ tota in disputatione et argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis, cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cùm causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt: quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magìs aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant, quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen et tardi ingenii est, rivulos consectari, fontes rerum non videre; et jam ætatis est usûsque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, et, unde omnia manent, videre.

Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum, ad omnem usum similium rerum, esse debebit: nam pro tabulis et contra tabulas; pro testibus et contra testes; pro quæstionibus et contra quæstiones; et item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, et Sulpici, dico) multâ commentatione, atque meditatione

paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, quâ ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones, oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, et præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magìs illustrem perpolitamque desiderant. Itaque, cùm hæc duo nobis quærenda sint in causis, primùm quid, deinde quomodò dicamus; alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pænè mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, varièque, dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo quò minùs perpoliam atque conficiam: (quantum consequar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. [Hæc sunt enim tria numero:] ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem,) neminem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non et sæpè et diligenter audîerim. Itaque, si quid est in me, (quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis,) ex eo est, quòd nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoriâ

meâ penitùs insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscunque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ullâ dubitatione sic statuo et judico, neminem omnium tot et tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, creâro, aluero, confirmâro; tradam eum Crasso, et vestiendum et ornandum.

Tum Crassus, Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreârit et eduxerit, eum non et vestire et ornare; præsertim cùm te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causâ perorandâ non dubitavit excitare reum consularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cùm hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpè impetus populi non injustos esse; quos præstare nemo possit; multas etiam e republicâ seditiones sæpè esse factas, ut cùm reges essent exacti, ut cùm tribunicia potestas esset constituta: illam Norbani seditionem, ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et jure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quâdam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus non hoc maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quòd, cùm inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque a naturâ denegatum, neque a doctrinâ non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tuà suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potiùs, quàm a Crasso dici maluisse. Hîc Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat; quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclarèque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata? illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius; et quò faciliùs id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in quâ rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de eâ primùm loquemur, et pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, et animo quasi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas

solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et causam et orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione et cogitatione, quæ studio et diligentiâ præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato et iterato, quò meliores fœtus possit et grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

Ac primùm naturam causæ videat, quæ nunquam latet; factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quâdam prudentiâ, non his subductionibus quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quòd reipublicæ causâ, cùm ex senatûsconsulto ad arma vocâsset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne ex senatûsconsulto, servandæ reipublicæ causâ. Perspicua sunt

hæc quidem, et in vulgari prudentiâ sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore et defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnoperè pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis, duo genera causarum: unum appellant, in quo, sine personis atque temporibus, de universo genere quæratur; alterum, quod personis certis et temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi generis vim et naturam referri. Nam in eâ ipsâ causâ, de quâ antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœnâ videatur esse afficiendus, qui civem ex senatûsconsulto patriæ conservandæ causâ interemerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in quâ id, quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universâ disputatione, quæratur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur oportet ad genus, et ad naturam universam: quòd sumtuosus, de luxuriâ; quòd alieni appetens, de avaritiâ; quòd seditiosus, de turbulentis et malis civibus; quòd a multis arguitur, de genere testium: contràque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò a tempore atque homine ad communes rerum et generum summas revolventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in naturâ rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cùm de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita.

XXXII. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint; ea, si ex reis numeres, et innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, valde et modica, et illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin in illâ controversiâ causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra quæstionem est; et ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo, istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, et personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet tantum: satìs est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulò subtiliùs explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiàm magìs ad vos, Cotta noster et Sulpici: quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita, si in personis ponitur; quot homines, tot causæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ et paucæ sunt, ut eas omnes, diligentes, et memores, et sobrii oratores percursas animo, et, propè dicam, decantatas habere debeant; nisi fortè existimatis, a M' Curio causam didicisse L. Crassum, et eâ re multa at-

tulisse, quamobrem, postumo non nato, Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam, nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quæstio: Cùm scriptum ita sit, SI MIHI FILIUS GENITUR, ISQUE PRIUS MORITUR, et cætera, TUM UT MIHI ILLE SIT HÆRES: si natus filius non sit; videaturne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse.

XXXIII. Perpetui juris, et universi generis quæstio, non hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim, in Catonis et Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus.

Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, et exponet descripta generatim: est enim, ne fortè nescias, herì nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de jure, didicit: et quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel aptè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cùm se de turbâ et a subselliis in otium, (ut cogitat,) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpè, inquit Catulus, ex eo audivi, cùm diceret, sibi certum esse, a judiciis causisque disce-

dere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpè a viris bonis frustrà implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam, putabit. Nam, hercle, inquit Antonius, si hæc verè a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: et istam oscitantem et dormitantem sapientiam Scævolarum et cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hîc Crassus leniter; et, pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinitâ temporum varietate, sed in generum causis atque naturis, omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non solùm numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satìs ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam et opinionem meam,) hoc instrumentum causarum et generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerârint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos sæpè jam appellavi, locos, ex

quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nôsse regiones, intra quas venere et pervestiges, quod quæras. Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modò usum rerum percallueris, nihil te effugiet; atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet.

XXXV. Et sic, cùm ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertiùm diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat: diligentia, inquam, quæ cùm omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimùm valet. Hæc præcipuè colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc, nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitùs, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus, atque ut ejus non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerùmque indicant, diligentia est: id tamen dissimulantur facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est: deinde ut in iis locis, quos proponam paulò pòst, pervolvatur animus, ut se penitùs insinuet in causam, ut sit curâ et cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires [hæc magna sunt.] Inter ingenium quidem et diligentiam, perpaululum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantùm, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire; reliqua sunt in curâ, attentione animi, cogitatione, vigilantiâ, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpè jam usi sumus, diligentiâ; quâ unâ virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copiâ videmus ut

abundent philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi; nec idcirco minùs, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de quâ copiosè et abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quâque re dicant. Sed Aristoteles, (is, quem maximè ego admiror,) proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, quâ in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti; quod quidem magìs verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putâramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper ego existimavi, jucundiorem et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret: atque ego idem existimavi, pecudis esse non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vivendi, et copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, et istorum omnium summatim causas et genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde, hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam et referta quondam Italia Pythago-

reorum fuit, tum, cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quò etiam major vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ civitatis duobus propè sæculis antè cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt: et certè non tulit ullos hæc civitas aut gloriâ clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græciâ palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpè audivi, cùm dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quòd, cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, et Critoläum, et Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, et a se, et ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potiùs, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, et suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, et vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, (si modò est hæc ars,) nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur; sed tantùm est, quo modo judi-

cetur. Nam et omne, quod eloquimur sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse, et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: et si conjunctè sit elatum, et adjuncta sint alia, judicent, rectène adjuncta sint: et verane summa sit uniuscujusque rationis: et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus; et multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus antè exorsa, et potiùs detexta propè, retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd et multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis staterâ, sed quâdam populari trutinâ examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm est, in judicandis nimiùm loquax. Critoläum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plùs huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare: atque inter hunc Aristotelem, (cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quædam de eâdem arte dixit,) et hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse; quòd ille eâdem acie mentis, quâ rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitârunt in hac unâ ratione tractandâ, non

eâdem prudentiâ, quâ ille, sed usu, in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, et varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probârit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt et docent, postulandum sit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potiùs tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui et doctrinâ mihi liberaliter institutus, et aliquo jam imbutus usu, et satìs acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, et tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, et ea breviter illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum aut ad refellendum, aut ex suâ sumi vi atque naturâ, aut assumi forìs? Ex suâ vi, cùm, aut res quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cùm ea, quæ sunt forìs, neque inhærent in rei naturâ, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut suâ sponte faciendum; aliud consilium, superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit

consilio senatûs. Sin ex vocabulo, ut Carbo: si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam et conjuncta quæremus, et genera, et partes generibus subjectas, et similitudines, et dissimilitudines, et contraria, et consequentia, et consentanea, et quasi præcurrentia, et repugnantia, et causas rerum vestigabimus, et ea, quæ ex causis orta sunt; et majora, paria, minora, quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cùm Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accúsas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem eâ, quæ est subjecta generi: si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus et nostram salutem, et imperii dignitatem. Ex similitudine autem: si feræ partus suos diligunt, quâ nos in liberos nostros indulgentiâ esse debemus? at ex dissimilitudine: si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictæ narrationes sæpè ponendæ. Jam ex contrario: si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex consequentibus: si et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi visus est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem

putabunt: simulâsse te, et aliud quid quæsîsse, perspicuum est, quòd T. Gracchi mortem sæpè in concionibus deplorâsti; quòd P. Africani necis socius fuisti; quòd eam legem in tribunatu tulisti; quòd semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: si ærarii copiis, et ad belli adjumenta, et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, et minora, et paria comparabimus sic. Ex majore: si bona existimatio divitiis præstat, et pecunia tantopere expetitur, quantò gloria magìs est expetenda? Ex minore sic:

> hic, parvæ consuetudinis
> Causà, hujus mortem fert tam familiariter:
> Quid si ipse amâsset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem et eripere contra rempublicam, et largiri pecunias. Forìs autem assumuntur ea, quæ non suâ vi, sed extraneâ sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas: de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

XLI. Ut enim, si aurum cui, quod esset multifariàm defossum, commonstrare vellem, satìs esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret; sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua curâ et cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem

aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usûs nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum positâ excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque velit, vel trahere vel rapere possit; nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus nequaquam satìs esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, et id quare ita sit, ostendere: et iisdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, alióque transire: sæpè non proponere, ac, ratione ipsâ afferendâ, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, priùs ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc, ut et properans, et apud doctos, et semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut faveat oratori is qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magìs, quàm judicio aut consilio, regatur. Plura enim multò homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundiâ, aut dolore, aut lætitiâ, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliquâ permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris normâ aliquâ, aut judicii formulâ, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in quâ tu mihi semper deus videri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus: non, mehercule, mihi, nisi admonito, venisset in mentem; ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potiùs incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non nôram, sic tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit: sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis et disponendarum rerum requisîsse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis et in re ipsâ per se comprobandâ posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, et de collocatione aliquid dicere: sed cùm tria sint a me proposita, de uno dictum; cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponendâ totâ oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, instituta, et facta, et vitam eorum qui agent causas, et eorum pro quibus: et item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ faciliùs ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [vultûs,] pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, ut invitus et coactus facere videare: facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa pro-

ferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minùs potest inflammari animus judicis acri et vehementi quâdam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpè placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: et hoc vel in principiis, vel in re narrandâ, vel in perorandâ, tantam habet vim, si est suaviter et cum sensu tractatum, ut sæpè plùs, quàm causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibitâ etiam actione leni facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt et propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum suâ sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt)

incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, et natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cùm aggredior ancipitem causam et gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in eâ cogitatione curâque versor, ut odorer, quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, et, ut antè dixi, suâ sponte, quò impellimus, inclinant atque propendent; accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer quietusque judex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante naturâ. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè a bono poëtâ dicta est "flexanima, atque omnium regina rerum," oratio, ut non modò inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, cùm a me divinitus tractari solere diceret, et in causâ M' Aquilii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclarè acta, laudaret; quæ, mehercule, ego, Crasse, cùm a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo, significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non solùm tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris.

Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum miseri-

cordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quodsi fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non, mehercule, unquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens accesseris.

XLVI. Ac, ne fortè hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis: ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magìs etiam, quàm quenquam eorum qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro acci-

dere miremur, cùm agitur non solùm ingenii nostri existimatio, (nam id esset levius; quanquam, cùm professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est;) sed alia sunt majora multò, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpè ipse vidi, cùm ex personâ mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur, spondalia illa dicentis,

„ Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
„ Neque paternum adspectum es veritus?

Nunquam illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem, inflexâ ad miserabilem sonum voce,

„ Quem ætate exactâ indigem
„ Liberùm laceràsti, orbàsti, extinxsti; neque fratris necis,
„ Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus"

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cùm ageret, tamen agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpè enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exsistere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cùm mihi M' Aquilius in civi-

tate retinendus esset, quæ in illâ causâ perorandâ fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non priùs sum conatus misericordiam aliis commovere, quàm misericordiâ sum ipse captus. Sensi equidem, tum magnopere moveri judices, cùm excitavi mœstum ac sordidatum senem, et cùm ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de quâ quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem. Cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multùm lacrymis suis adjuverat; cùmque ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno, miseratio, omniumque deorum et hominum et civium et sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali et quæstore meo, tantum incendium non oratione solùm, sed multò etiam magìs vi, et dolore, et ardore animi concitâras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causâ superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem et senatûs, et civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum

ex templo L. Cottam, et T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republicâ queri summâ cum dignitate existimarere: ego, homo censorius, vix satìs honestè viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hîc ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi; eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi; conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, et propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari, sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali, esse ponendum. Quodsi unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpè esse concessum, nullam illâ causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs: sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam; et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam.

XLIX. Quòd ubi sensi me in possessione judicii, ac defensionis meæ constitisse, quòd et populi benevolentiam mihi conciliâram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam; et judicum animos totos, vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel òdio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputavi, lenitatis et mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, et pro meâ omni famâ propè fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpè alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illâ omni defensione atque causâ, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleiâ dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidiâ renovandâ, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magìs affectis animis judicum, quàm doctis; tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.

L. Hîc Sulpicius, Verè, hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam e

manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit! qui timor! quæ dubitatio! quanta hæsitatio, tractusque verborum! Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere: quam tibi primùm munîsti ad te audiendum viam! Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam, non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidiâ, misericordiâ miscuisti! Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutâsti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primùm considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione aut odio digni putemur, si aut tragœdias

agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc ferè maximè sunt in judicum animis, aut, quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magìs conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in eâ re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causâ suâ. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a nobis ac nostris demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in iracundiâ vel excitandâ, vel sedandâ: nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id [factum] augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minimè debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ; sed haud sciam, an acerrimus longè sit omnium motus

invidiæ; nec minus virium opus sit in eâ comprimendâ, quàm in excitandâ. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm se relictos sentiunt, illos autem dolent evolâsse: sed etiam superioribus invidetur sæpè vehementer, et eò magis, si intolerantiùs se jactant, et æquabilitatem juris, præstantiâ dignitatis aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta; nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximèque est hoc commune vitium, et pervagatum; invidetur autem præstanti florentique fortunæ,) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permista esse videatur. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium crebrò ad seipsum revertatur. Ita cùm singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta et prostrata virtus maximè luctuosa est; et, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpè jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus (quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus,) difficilis ad distinguendum similitudo. Nam, ex illâ lenitate, quâ conciliamur iis qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, quâ eosdem excitamus, influat oportet aliquid, et ex hac vi nonnunquam animi aliquid illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in quâ asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quâdam gravitate et contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, et illo in quo vis atque contentio quæritur, et hoc quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda [sunt,] et exitus tamen spissi et producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis: abest enim totum a causâ; et homines priùs ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant; nec, cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur, ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magìs perturbationem requirit, quam consequi, nisi multâ et variâ et copiosâ oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare, qui aut breviter aut summissè dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causâ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in

contrariam partem, quòd sit aut gravius, aut æquè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causâ leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordiâ invidia tollatur.

LIV. Suavis autem est, et vehementer sæpè utilis jocus, et facetiæ; quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longè aliis, meâ sententiâ, Cæsar, excellis: quò magìs mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimùm docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni de re facetiùs puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis, disputari. Itaque, cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula et salsa multa Græcorum; nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter cæteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cùm duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus superior cavillatio, hæc altera dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res; quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis persæpè lepore et facetiis profici vidi. Sed, cùm in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur; (natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipso genere sermonis;) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm ante illud facetum dictum emissum hærere

debeat, quàm cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cùm a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre*, respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententiâ, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quâdam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati; in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium; *flammam a sapiente faciliùs ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed, ut in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit; sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumeliâ judicabat, utroque genere pugnavit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit! atque illa brevia, cùm ille diceret, *se sine causâ sudare*: *Minimè mirum*, inquit, *modò enim exîsti de balneis.* Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minùs jucunda illa perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitâsset, et alteri de coloniâ Narbonensi Crassi

orationem legendam dedisset, alteri de lege Serviliâ; et cùm contraria inter sese de republicâ capita contulisset; noster hic facetissimè tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, nôrat hunc gurgitem: metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis, non minùs refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm casu in eâdem causâ funere efferretur anus Junia? Pro, dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis! quàm inexspectata! quàm repentina! cùm, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summâ gravitate et celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorùm imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt: an juri civili? est paternum: sed dicet, te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem et cæsis solium tibi paternum recepisse: an rei militari? qui nunquam castra videris; an eloquentiæ? quæ nulla*

est in te: et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.

LVI. Sed hæc tragica atque divina: faceta autem et urbana innumerabilia ex unâ contentione meministis: nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in censurâ nuper, neque lepore et festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multùm facetias in dicendo prodesse sæpè, et eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum, in hoc, Crasso paulum inviderem: nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cùm omnium sit venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse et videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hîc cùm arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum, videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cùm his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cùm opus sit, quærimus: ut in adversarium, et maximè, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facilè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti

dicimus, quàm quæ priores: nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo; et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti; ut in istâ ipsâ concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetiùs dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magìs elevandum, quàm contentione frangendum videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit: patiemur, Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multò in eo studio magìs ipse elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cùm tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hîc cùm Sulpicius reticuisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius jamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facilè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non, ut ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ naturâ, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cùm, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone, præterita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam a convivâ, Crasse, exigis, non committam, ut, si defuge-

rim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpè mirari eorum impudentiam, qui agunt in scenâ gestum, spectante Roscio: quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primùm loquar de facetiis, et docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audîsset, *fœnum alios* aiebat *esse oportere.* Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cùm ita dicat ipse, ut ambrosiâ alendus esse videatur: verùm te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simulac perpaululum gustâris, extrudam et ejiciam.

Ac, ne diutiùs vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quàtenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, et regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine et deformitate quâdam continetur: hæc enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad

illud tertium veniam, est planè oratoris movere risum; vel quòd ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quòd admirantur omnes acumen, uno sæpè in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam lacessentis; vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat; vel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum; maximèque quòd tristitiam ac severitatem mitigat, et relaxat, odiosasque res sæpè, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Quâtenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est; id quod in quarto loco quærendi posueramus: nam nec insignis improbitas, et scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur: facinorosos enim majore quâdam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primùm in jocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordiâ maximâ digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vitâ hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis, et corporis vitiorum satìs bella materies ad jocandum: sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maximè quærendum est, quâtenus. In quo, non modò illud præcipitur, ne quid insulsè, sed etiam, si quid perridiculè possis: vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, faciliùs jam intelligemus, cùm ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, *commedisse eum lacertum Largii*, cùm esset cum eo Tarracinæ de amiculâ rixatus: salsa, attamen a te ipso ficta tota narratio: addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM: cùm quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.* Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, sive habeas, verè quod narrare possis, (quod tamen est mendaciunculis adspergendum,) sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quâdam depravatâ imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultûs et vocis imitatio? *Per tuas statuas* verò cùm dixit, et extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementiùs risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit: *senium est, cùm audio.* Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum; ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas: orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem et ruborem suum, verborum turpitudine et rerum obscœnitate vitandâ.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effin-

guntur, ut aut, re narratâ aliquâ, quales sint, intelligantur: aut, imitatione brevi injectâ, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiæ quodam acumine movetur. Sed, ut in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a cæteris, familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non, mehercule, in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primùm, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare?* Philippus. Tum quæsitor properans, *Modò breviter.* Hîc ille, *Non accusabis: perpusillum rogabo.* Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quàm testis ipse: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum scurrile. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, qui se vult dicacem, et, mehercule, est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud te*, huic lusco familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum esse video.* Est hoc scurrile, et quòd sine causâ lacessivit, et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore: *Manus lava*, inquit, *et cœna.* Temporis igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum, distinguet oratorem a scurrâ: et, quod nos cum causâ dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, et sine causâ. Quid enim est Vargula assecutus, cùm eum candidatus A.

Sempronius, cum M. suo fratre, complexus esset: *Puer, abige muscas?* Risum quæsivit, qui est, meâ sententiâ, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentiâ et gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facetè dicatur, id aliàs in re haberi, aliàs in verbo: facetiis autem maximè homines delectari, si quando risus conjunctè, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graves sententias posse duci: tantum interest, quòd gravitas honestis in rebus severè, jocus in turpiculis et quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:* quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem*, præclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num claudicas? at hic clodicat*, ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc Nævio ignavius?* severè Scipio: at in male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridiculè Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta vel argutissima putantur; sed non semper in joco, sæpè etiam in gravitate versantur. Afri-

cano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit: caput enim magnum est:* laudabile, et honestum. At ex eodem genere est: *Calvus satìs est: quòd dicit parum.* Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa et gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum.

LXII. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè movet, non est nostrum; morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ; quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantùm licet furtim, si quando, et cursim; aliter enim minimè est liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpè magnum risum movent: magìs ut bellè et literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cùm studiosè pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cùm in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Teren-

tius, quòd eum *brachium fregisse* diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis.* Et, si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellet: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magìs quàm risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud exspectamus, aliud dicitur. Hîc nobismet ipsis noster error risum movet. Quòd si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita, *Quanti addictus? mille nummûm.* Si addidisset tantummodo, *Ducas licet;* esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit, *Nihil addo, ducas licet;* addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimum. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur,) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in literâ positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cùm cuidam dixisset, *Eamus deam-*

bulatum: et ille, *Quid opus fuit de? Immo verò*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu et adversus, et aversus, impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpè etiam versus facetè interponitur, vel ut est, vel paululùm immutatus; aut aliqua pars versûs, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

> St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
> Tantâ confidentiâ estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille a se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

> Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud Scipionis, cùm Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrâsse gloriaretur, *Agas asellum*, et cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis, posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam, rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo a mimis: tantùm genus hujus ridiculi insigni aliquâ et notâ re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogâsset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu verò*, inquîsti,

molestus non eris: Jubebis igitur te, inquit, *suscitari?* et tu, *Certè negâram te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuriâ suâ renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridiculè etiam illud. L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, *Ex tui animi sententiâ tu uxorem habes? Non, hercule*, inquit, *ex mei animi sententiâ.* Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est exspectatum; naturâ enim nos (ut antè dixi) noster delectat error: ex quo, cùm quasi decepti sumus exspectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutatâ oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cùm Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmales* dixit *displicere.* Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Ælius Lamia, deformis, ut nôstis: qui cùm interpellaret odiosè: *Audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Crassus. Cùm esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui.* Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*: multò etiam arrisum est vehementiùs. Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem et jocorum unam esse rationem. Ornant igitur inprimis orationem verba relata

contrariè: quod idem genus sæpè est etiam facetum; ut, Servius ille Galba, cùm judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, et dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cùm tu*, inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio.*

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magìs (ut dixi antè) ridentur: in quibus est narratio; res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, et ponenda ante oculos ea, quæ videantur esse verisimilia, quod est proprium narrationis, et quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sanè illud, quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historiâ, ut, cùm Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare.* Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure, ego enim Magium non conservâsse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in ventre abstulisse:* ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum.* Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis:* cùm ille *Ostende, quæso;* demonstravi digito pictum Gallum

in Mariano scuto Cimbrico, sub Novis, distortum, ejectâ linguâ, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est: ut cùm Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, *tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.* Etiam illa, quæ minuendi aut augendi causâ, ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut, in forum descendens, caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.* Arguta etiam significatio est, cùm parvâ re, et sæpè verbo, res obscura et latens illustratur; ut cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregiè fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno et gravi; *Nihil est, quò mihi gratias agas*, inquit, *si malui compilari, quàm venire:* ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quòd Asellum ignominiâ levârit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, cùm alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cùm toto genere orationis severè ludas, cùm aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere Fannius in anna-

libus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, utì ferunt, qui meliùs hæc nôrunt, Socratem opinor in hac ironiâ dissimulantiâque longè lepore et humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cùmque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et, hercule, omnia hæc, quæ a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum, condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominem esse.* Sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: ut cùm Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugnâ non affuerat, cùm ille se custodiæ causâ diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimiùm diligentes.* Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex eâ prælia præclara fecisset; cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, operâ suâ se Tarentum recepisse; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses.* Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpè ridicula, non solùm mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus.
Quid est tibi
Ista mulier? Uxor. Similis, medius fidius: *et*
Quamdiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus, quasi stultè, cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audîsset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ridentur, et, hercule, omnia, quæ a prudentibus, quasi per dissimulationem intelligendi, subabsurdè salsèque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum:* ut ego, qui in delectu, Metello, cùm excusationem oculorum a me non acciperet, et dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego verò*, inquam, *a portâ Esquilinâ video villam tuam:* ut illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium venisset, eique, ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, et illum intus esse: paucis post diebus, cùm ad Nasicam venisset Ennius, et eum a januâ quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem*, inquit, *tuam?* Hîc Nasica, *Homo es impudens: ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?*

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audîsset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tuâ colu et lanâ? Non pol*, inquit, *audeo: nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi*

ex istâ arbore, quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cùm in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit, *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem, hercule, valde illa movent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, cùm non a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras, pater?
Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti: ut, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, *Cave;* rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?* Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjecturâ explanantur longè aliter, atque sunt, sed acutè, atque concinnè: ut, cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitûs, cùm ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, ACTUM FIDE P. RUTILII; Rutilius autem, *ante factum, post relatum;* C. Canius, eques Romanus, cùm Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus; *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam discrepantia. *Quid huic abest, nisi res et virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut, cùm objurgavit Albius Granium, quòd,

cùm ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævolâ gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum. * * Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redîsset: *Perdam*, inquit, *vocem*, *si id fecero: Melius est*, inquit, *quàm reum.* Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, cùm Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus rapitur*, *si potes esse possessor.* Sed ex his omnibus nihil magìs ridetur, quàm quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis, et de lege Thoriâ, et premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud: erratis:* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto esse: quâ lubet, pascitur.* Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit: cùm ei M. Flaccus, multis probris objectis, P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit; *iniquus est:* cùm esset admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, *verùm omnibus.* Ab hoc verò Crasso nihil facetius: cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audîsse dixisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile*, *ut is*, *unde te audîsse dicis*, *iratus dixerit:* annuit Silus: *potest etiam*, *ut tu non rectè intellexeris:* id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino*, *quod te audîsse dicis*, *nunquam audîeris:* hoc ita præter exspecta-

tionem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius, et jocus est familiaris, *Sapiens si algebis, tremes:* et alia permulta.

LXXI. Sæpè etiam facetè concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At, hercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpè etiam sententiosè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cùm C. Cento prodiisset, et satìs contumeliosè, *Quid fers, Cinciole?* quæsîsset: *Ut emas*, inquit, *Cai, si uti velis.* Sæpè etiam salsè, quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cùm, cæteris in campo exercentibus, in herbâ ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare.* Salsum est etiam, quærentibus et quasi percunctantibus lentè respondere, quod nollent: ut censor Lepidus, cùm M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cùm vociferarentur, et quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cùm optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum*, inquit, *nihil credere.* Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa ferè ac definita sunt: quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magìs, quàm rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, et in ipsâ sententiâ, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi naturâ quâdam aptâ ad hæc genera, et moribus, ut ad cujus-

que modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quò severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pomtinum diverteris, neque amœnum neque salubrem locum, censeo ut satìs diu te putes requiêsse, et iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem a te acceptus, inquit, et cùm doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum et cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim cùm ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cùm et argumenta causæ, et eos locos quibus animi judicum conciliantur, et illos quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum, bono illo ornando et augendo dissimulatum, obruatur. Et, si causa est in argumentis; firmissima quæque maximè tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est, ad

eam me potissimùm partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra faciliùs probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos a contrariâ defensione, et ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, (quoniam quæ difficiliora sunt non possum,) mihi pro meo jure sumo: unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco, nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de meâ nunc, non de aliorum, facultate disputo; confiteorque me, si quæ premat res vehementiùs, ita cedere solere, ut non modò non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto, fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ similem fugam; consistere verò in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci, causâ cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum et providendum puto, quodque me solicitare summè solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multò est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causâ, sive quærendi. Tum Julius, Ego, mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te

unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoriâ teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini: cætera in te summè esse laudanda; illud verò improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causâ mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed et tu, et vos omnes, hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quâdam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis; cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consultò, putet, quod contra seipsum sit, dicere; (sed ego non de præstanti quâdam et eximiâ, sed propè de vulgari et communi prudentiâ disputo;) ut apud Græcos fertur incredibili quâdam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitùs esse, se traditurum: cùm ille quæsîsset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse

illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratiùs sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quàm si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potiùs, quod meminisse nollet, quàm quod semel audîsset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio et timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpè aliquis testis aut non lædit, aut minùs lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut malè dicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti faciliùs, quod stultè dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hîc quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris! habet enim et voluntatem nocendi in iracundiâ, et vim in ingenio, et pondus in vitâ; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et sæpè, committunt. Quò quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm, cùm ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille. Adversariumne? immo verò, aiunt, se, et eum quem defendit.*

LXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidiâ accidere posse; ego autem sæpissimè video in causis aliquid ma-

li facere homines minimè malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planiùs dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent; cùm id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cùm aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cùm personarum, quas defendunt, rationem non habent; si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed, laudando et efferendo, invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos, sine ullâ præmunitione orationis, acerbiùs et contumeliosiùs invehare; nonne abs te judices abalienes? Quid? si, quæ vitia aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu, in adversariis exprobrando, non intelligas, te in judices invehi; mediocre peccatum est? Quid? si, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundiâ, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimiùm patiens et lentus existimor; ut, cùm te ipsum, Sulpici, objurgabam, quòd ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus, esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpiùs,) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minùs, ut certè nequid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam

affert natura causarum; altera, quæ oratorum judicio et prudentiâ comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, pòst ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Ut verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causâ dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpè fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cùm colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod sæpè jam dixi) tribus rebus [omnes] ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo; una ex omnibus his rebus res præ nôbis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut, ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimùm, quanquam maximè proprius est locus et in exordiendo et in

perorando; digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causâ, sæpè utile est. Itaque, vel narratione expositâ, sæpè datur ad commovendos animos digrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, rectè id fieri potest: eæque causæ sunt, ad agendum et ad ornandum, gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primùm volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quàm celerrimè occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multò plùs sit in reliquâ causâ laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione, firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria, (nam vitiosis nusquam esse oportet locum,) in mediam turbam, atque in gregem, conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primùm est dicendum, postremùm soleo cogitare, quo utar exordio: nam, si quando id primùm invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cùm accurata, et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum

verò causarum propria, esse debent. Prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primùm verbum habiturus sit, nesciat; et ait idem, cùm brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut et venustati vel maximè serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non sæpè esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem, valere videantur; quanto hoc magìs in oratione exspectandum, in quâ non vis potiùs, sed delectatio, postulatur? Nihil est denique in naturâ rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repentè evolet; sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt; idcirco, totâ causâ pertentatâ atque perspectâ, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum: sic et facilè reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpè oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cùm erunt pæne ex intìmâ defensione depromta, et apparebit, ea non modò non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitùs ex eâ causâ, quæ tum agatur, effloruisse.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula et aditus, sic causis principia, proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsâ re est exordiri sæpè commodius. Sed, cùm erit utendum principio, (quod plerumque erit,) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est,) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam et attentum, monent Græci, ut principio faciamus judicem, et docilem; quæ sunt utilia; sed non principii magìs propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd et attenti tum maximè sunt, cùm omnia exspectant, et dociles magìs initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis causis, dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad judicem aut alliciendum aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui, ad motus animorum conficiendos, inerunt in causâ; quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum, esse videatúr. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare verò rem quòd breviter jubent; si brevitas appellanda est, cùm verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; sin tum est brevitas, cùm tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpè obest vel maximè in narrando, non solùm quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*, quàm longa est narratio! Mores adolescentis ipsius, et servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus et forma et lamentatio sororis, reliqua, pervariè jucundèque narrantur. Quodsi hanc brevitatem quæsîsset,

> Effertur; imus: ad sepulcrum venimus:
> In ignem posita est,

his ferè decem verbis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, *Effertur*, *imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magìs venustati. Quodsi nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est;* tamen res tota cognosci facilè potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cùm, quemadmodum actum sit, exponas: et multò apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non

istâ brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm cætera: sed hoc magìs in hac elaborandum est, quòd et difficilius est non esse obscurum in re narrandâ, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cætera; vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscuriùs, tantùm id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem; vel quòd alia possis, semel si obscuriùs dixeris, dicere alio loco planiùs; narrationis unus est in causâ locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur.

LXXXI. Sed, quando utendum sit, aut non sit, narratione, id est consilii: neque enim, si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur; et, quidquid poterit, detrahamus; ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidiâ, non stultitiâ, fieri putat, ut causæ noceamus, accidat: nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrà, demonstrata res sit; quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur; in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjunctè, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis: namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem et confirmationem et reprehensionem quærit: sed, quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc et naturâ, et utilitate, et

tractatione, conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cùm superioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad mentes judicum quàm maximè permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti, et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere, possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium: multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenii ostentationis suspicio. Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo, in suadendo, nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid interdum magìs sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clarâ civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cùm subest ille timor, eâ neglectâ, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrùm sit utilius: aut etiam, cùm id convenit, certatur, utrùm honestati potiùs an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpè inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit,

majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utrâque re maximè est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de republicâ dandum, caput est, nôsse republicam; ad dicendum verò probabiliter, nôsse mores civitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpè mutandum. Et, quanquam una ferè vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam, aut cohortatione, aut commemoratione aliquâ, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpè etiam a temeritate, iracundiâ, spe, injuriâ, invidiâ, crudelitate, revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concionis, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cùm sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi; quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio, dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione vel invidiâ, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque famâ; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut me-

tûs multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audîerint, probaturos: tum deprecatio; quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, et celeritas, et breve aliquod dictum, nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, a tristitiâ, et sæpè ab acerbitate, commodè, ac breviter, et acutè, et hilarè dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui ferè, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quâque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed, et quia multa sunt orationum genera, et graviora, et majoris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, et quòd nos laudationibus non ita multùm uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci, magìs legendi, et delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quàm utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt; quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesiläus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique, laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causâ, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det aut extrinsecus aut cor-

pori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quòd ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona; in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecuniâ, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi, facultatem et materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine quâ nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quâdam comitate ac beneficentiâ, positæ; aliæ, quæ in ingenii aliquâ facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus; omnes enim hæ virtutes non tam ipsis qui eas in se habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia et magnitudo animi, quâ omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magìs videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen, in laudando, jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: ferunt enim aures hominum, cùm illa quæ jucunda et grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et, quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio, is, qui laudabitur, fecerit. Itemque, in cæteris, res gestæ ad cujusque virtutis genus, et vim, et nomen, ac-

commodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum; quòd et dici ornatissimè possunt, et audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, et admirabilis, videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortunâ, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude, dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine quâ laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè et copiosè laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum, cognitione, satìs insignitè atque asperè posse. Atque his locis et laudandi et vituperandi sæpè nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus disponendisque, quid sentiam: adjungam etiam de memoriâ, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge verò, inquit Crassus: libenter enim te, cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque, perspicio: et, quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tuâ potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quàm memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cùm cœnaret Crannone in Thessaliâ Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa, ornandi causâ, poëtarum more, in Castorem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æquè laudâsset, peteret, si ei videretur. Paulò pòst esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodîsse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: eâ ruinâ ipsum oppressum cum suis interiisse. Quos cùm humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo; Simonides dicitur, ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum

re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quæ memoriâ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda; sic fore ut ordinem rerum locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notarét, atque ut locis pro cerâ, simulacris pro literis, uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipiendâ causâ, quæ ipse cogitâris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde discas, vel eùm, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoriâ vigent, sciunt, quid, et quâtenus, et quomodo, dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis aliquando a se acta, multa ab aliis audita, meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verùm ut ea, quæ sunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriâ ferè quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè animis effingi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo

teneri posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, et ab adspectûs judicio remotas, conformatio quædam, et imago, et figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus quæ sub adspectum veniunt, admonetur memoria nostra, atque excitatur: sed locis opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest: quare, ne in re notâ et pervulgatâ multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum, possint. Quam facultatem et exercitatio dabit; ex quâ consuetudo gignitur; et similium verborum conversa et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et, unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione et modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam, singulis personis bene positis, notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis, comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, et divinâ propè memoriâ, Athenis Charmadam, in Asiâ (quem vivere hodie aiunt) Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam lite-

ris in cerâ, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis; sed certè, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, utinam non impudentis; illud quidem certè, non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum ætas minùs me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre, respondeo,) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; et cùm humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum levatus errore, et illâ admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognôsse, et undique colligisse, usuque doctum partim correxisse, video, partim comprobâsse. Neque eò minùs eloquentiam tuam, et multò magìs virtutem et diligentiam, admiror; et simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ, sine summo studio, et labore, et doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognôssemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissimè audîerunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui,

quem ego paulò sciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs, (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosiùs,) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem et censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ cursim, arripui, quæ subsicivis operis, (ut aiunt,) iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audîerit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo, se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustrà hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio: sæpè ego doctos homines, quid dico sæpè? immo nonnunquam: sæpè enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutiùs, quàm quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut herì dicebam, et Athenis cùm essem, doctissimos viros, et in Asiâ istum ipsum Scepsium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret: neque verò mihi quisquam copiosiùs unquam visus est: neque subtiliùs, in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, utì eo gravarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primùm, quis Antonio per-

misit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utrâque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius; rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen, audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER TERTIUS.

I. Instituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem, post Antonii disputationem, Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte exstincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus eâ oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse*; manè, idibus Septembris, et ille et senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit. Ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hîc, ut sæpè inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum audivi, cæteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatûs: cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium digni-

tatis: neque verò esse mirandum, si, cùm suis consiliis rempublicam profligâsset, consilium senatûs a republicâ repudiaret. Hîc cùm homini et vehementi et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TU, QUUM OMNEM AUCTORITATEM UNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PUTARIS, EAMQUE IN CONSPECTU POPULI ROM. CONCIDERIS; ME HIS PIGNORIBUS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SUNT CONCIDENDA, SI CRASSUM VIS COERCERE: HÆC TIBI EST EXCIDENDA LINGUA; QUA VEL EVULSA, SPIRITU IPSO LIBIDINEM TUAM LIBERTAS MEA REFUTABIT.

II. Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, *Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatûs neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse*, ab eo dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse, audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit; dieque septimo, lateris dolore, consumtus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpè franguntur, et corruunt, et antè, in ipso cursu, obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu

Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magìs officiis et ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors, esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in quâ ipse florentissimâ multùm omnibus gloriâ præstitisset.

III. Sed, quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius; atque eis ferè ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpè defleta, dixerit, cùm horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cùm sibi non incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornârat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republicâ pariter,

et cum illâ simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suâpte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse, vidit: cui mœrori (quâ mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicârant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eâdem invidiæ flammâ fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem, ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, et pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego verò te, Crasse, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror: nam tibi aut, pro virtute animi constantiâque tuâ, civilis ferri subeunda fuit crudelitas; aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicâsset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam civium cædem, bonorum victoria, mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus antè dixi, et ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpè tua vera ac sapiens videri solet, qui, propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocâsti. Sed, quoniam hæc jam neque in integro nobis esse

possunt, et summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur; pergamus ad ea solatia, quæ non modò, sedatis molestiis, jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum, memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequâquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cùm libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quàm quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, (qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset,) quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quodsi quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem, fuisse putet, quàm quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audîerint, aut judicare non possint. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cùm studio atque ingenio et doctrinâ præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululùmque requiêrunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrimâ atque attentissimâ cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cùm ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando, probè nôsset, atque in maxi-

mis causis sæpè vidisset, tum deditâ operâ, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in quâ Crassus lectulo posito recubuisset; cùmque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumtas. Deinde, cùm omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse? inquit Julius: imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutiùs posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in mediâ silvâ placet? Est enim is maximè et opacus, et frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cùm placuisset idem cæteris, in silvam venitur, et ibi, magnâ cum audiendi exspectatione, considitur.

Tum Crassus, Cùm auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optimâ meâ causâ libertatem recusandi: quanquam, in partiendâ disputatione nostrâ, cùm sibi, de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam, cùm omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multò plus etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et unâ vi atque unâ consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a cæteris per seipsum constare, aut, quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed, si hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi; est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certè non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Ubi enim perspecta vis est rationis ejus, quâ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos, humi strati, suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nôsse et tenere debemus. Una est enim, (quod et ego hesternâ die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius,) eloquentia, quascunque in oras disputationis regionesve delata est. Nam, sive de cœli naturâ loquitur, sive de terræ, sive de divinâ vi, sive de humanâ, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus; et, quòcunque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata. Sed, quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modò vulgi, verùm etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione meâ plus, quàm mihi imponitur: tantùm significabo brevì, neque verborum ornatum inveniri posse, non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed, priusquam illa conor attingere,

quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpè, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: et reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in quâ præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ; dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte suâ deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum; quantò admirabilius in oratione atque in linguâ? quæ cùm in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quàm apud Græcos Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperi-

des, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? et suo tamen quisque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latinè loqui pæne solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit propè singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pæne comicè, tristes remissè, severas hilarè, forenses scenicâ propè venustate, tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpicius et Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis: hæret in causâ semper, et, quid judici probandum sit, cùm acutissimè vidit, omissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem, fortissimo quodam animi impetu, plenissimâ et maximâ voce, summâ contentione corporis, et dignitate motûs, verborum quoque eâ gravitate et copiâ est, ut unus ad dicendum instructissimus a naturâ esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor; quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in

aliquod contentionis judicium vocaremur: quid tam dissimile, quàm ego in dicendo et Antonius? cùm ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unâquâque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summâ orationis varietate, nullâ nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certè tamen ab hujus multùm genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè sibi quisque notus est, et difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motûs mei mediocritate, et ex eo, quòd, quibus vestigiis primùm institi, in iis ferè soleo perorare; et quòd aliquantò me major in verbis quàm in sententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur. Quodsi in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, et in eâ varietate, ferè melius a deteriore, facultate magìs quàm genere, distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt, oratores amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex quâ meâ disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in unâ institutione, formari. Quod non est ita: diligentissimèque hoc est eis, qui instituunt ali-

quos, atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum et magistrorum exîsse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos; cùm ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maximè insigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus,) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis, uti solere: alterum enim, exsultantem verborum audaciâ, reprimebat, alterum, cunctantem et quasi verecundantem, incitabat. Neque eos similes effecit inter se; sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrûm studium, et ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur.

Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione pòst videro,) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcunque agetur, aptè congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum: nequè verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinâque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quis-

que dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientiâ literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latinè. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando, ornandi causâ, parcè, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiosè et multùm volutatus.

XI. Atque, ut Latinè loquamur, non solùm videndum est, ut et verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, et spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidiùs, nolo obscurari negligentiùs; nolo verba exilitēr [animata] exire; nolo inflata, et quasi anhelata graviùs: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ, nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industriâ consectantur. Rustica vox et agrestis quosdam delectat; quò magìs antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti; et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus et suavitas ista delectat; omitto verborum, quanquam est caput; verùm id affert ratio, docent literæ,

confirmat consuetudo et legendi et loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut, apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maximè propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit: domicilium tantùm in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate; tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suaviter loquendo, facilè superabit. Nostri minùs student literis, quàm Latini: tamen ex istis, quos nôstis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facilè vincat.

XII. Quare, cùm sit quædam certa vox Romani generis urbisque propria, in quâ nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam, fugere discamus. Equidem, cùm audio socrum meam Læliam, (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quòd, multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt;) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, et æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *E* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores, videtur imitari. Hîc cùm arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui

voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, [Tum quòd] monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: sunt autem mea multò et plura, et majora, quàm dicis: quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me fortè locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, et lectio veterum oratorum, et poëtarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longâ continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpè videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re suâ diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planiùs dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut vester æqua-

lis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satìs spero, vobis quidem certè majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, quàm te inviti audiamus, qui adduci possumus, (de me enim conjicio,) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel potiùs pæne præterii, Latinè loquendi, planèque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ, continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem, non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contemsit eum, qui minùs id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè et rebus et verbis dicunt, et in ipsâ oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates, ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nomino. Qui ita dicerent, eos

negavit adhuc se vidisse Antonius; et iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori, quæ sunt in hominum vitâ, quandoquidem in eâ versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omni quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; (quanquam sunt omnes virtutes æquales et pares, sed tamen est species alia magìs aliâ formosa et illustris; sicut hæc vis, quæ, scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quòcunque incubuerit, possit impellere; quæ quò major est vis, hoc est magìs probitate jungenda, summâque prudentiâ :) quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eâdem autem alii prudentiâ, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita, propter tranquillitatem, et propter ipsius scientiæ suavitatem, quâ nihil est hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines

dediderunt, ex eâ summâ facultate vacui ac liberi temporis, multò plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda et investiganda, duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et rectè faciendi et bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se, a Peleo patre, Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum*, *actoremque rerum*. Sed, ut homines, labore assiduo et quotidiano assueti, cùm tempestatis causâ opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum; sic illi, a negotiis publicis (tanquam ab opere) aut temporibus exclusi, aut voluntate suâ feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt.

XVI. Sed, quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republicâ propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minùs ipsi in republicâ versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt, qui, cùm ipsi doctrinâ et ingeniis abundarent, a re autem civili et a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui, omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cùm prudentiâ, et acumine, et venustate,

et subtilitate, tum verò eloquentiâ, varietate, copiâ, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, et ornatè dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cùm essent plures orti ferè a Socrate, quòd, ex illius variis, et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus, alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, et multùm disjunctæ et dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et esse arbitrarentur.

XVII. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maximè adamârat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magìs voluptariæ disputationes delectârant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et ejus posteri simpliciter defenderunt: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt jamdiu fracta et exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ susce-

pit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii, et gerendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis, esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter et delicatè, nos avocat a rostris, a judiciis, a curiâ, fortasse sapienter, hac præsertim republicâ. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maximè. Quare istos sine ullâ contumeliâ dimittamus: sunt enim et boni viri, et, quoniam sibi ita videntur, beati; tantùmque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quòd negant versari in republicâ esse sapientis. Nam, si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel, quòd omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quenquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber, esse videatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certè acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, [attamen] ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo

possit. Alia enim et bona et mala videntur Stoicis, et cæteris civibus, vel potiùs gentibus; alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii; verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ: nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audîerat, et, qui Xenocratem, Polemo et Crantor nihil ab Aristotele, qui unâ audîerat Platonem, magnopere dissensit: copiâ fortasse, et varietate dicendi, pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audîerat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis, hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensûsque judicium, primùmque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maximè,) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in quâ exstitit divinâ quâdam celeritate ingenii dicendique copiâ Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, et portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses

errâsset. Quare, si hac eloquentiâ atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessariò; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; et, si satìs esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, et uberiùs, explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me; ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, et, si illam præclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulcritudinem adamâstis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia, vis comprehendenda est. Namque (ut antè dixi) veteres illi, usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione jungebant; postea dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus; philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi, mutuarentur; ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristinâ communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem, tres viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi a Numâ, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti; sic Socratici a se causarum actores, et a communi philosophiæ nomine, separa-

verunt, cùm veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

XX. Quæ cùm ita sint, paululùm equidem de me deprecabor, et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore, dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cùm summo studio patris in pueritiâ doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annosque natus unum et viginti, nobilissimum hominem et eloquentissimum in judicium vocârim; cui disciplina fuerit forum; magister usus, et leges, et instituta populi Romani, mosque majorum. Paulum, sitiens, istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asiâ cùm essem, æqualem ferè meum ex Academiâ rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoriâ commemoravit Antonius; et, inde decedens, Athenis, ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo seriùs veneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potiùs, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo,) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omniaque, ad quamcunque rem pertineant, ornatè, copiosèque dicat. In quo genere nos quidem

versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrinâ, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in unâ philosophiâ quasi tabernaculum vitæ suæ collocârunt, multum sanè in disputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosiùs possim vel tutari, si velim, vel refellere, ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in quâ Velleius est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute (homines Stoici) possint dicere, quâ in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam, concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometriâ, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat, oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophiâ, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus; eaque exercitatâ oratione poliuntur. Hic noster vulgaris orator, si minùs erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsâ exercitatione communi, istos quidem [nostros] verberabit; neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, et in omni causâ duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satìs vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ satìs poli-

tus et sapiens, esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exiguâ disputatione hesterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquâquam, hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo, viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cùm omnes gradus ætatis recordor tuæ, cùmque vitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrùm magìs mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primùm persuadeas velim, me non multò secus facere, cùm de oratore disputem ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cùm dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet: semper enim, quâcun-

que de arte aut facultate quæritur, de absolutâ et perfectâ quæri solet. Quare, si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio. Quod si ita est, summus tamen certè non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec verò, id quod tu rectè commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ, concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrinâ istâ, quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vitâ sunt aliud acturi. Magister hîc Samnitium et summâ jam senectute est, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat: sed quòd erat aptus ad illud, totumque cognôrat, fuit, ut est apud Lucilium,

> ——— quamvis bonus ipse
> Samnis in ludo, ac rudibus cuivis satis asper;

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid fa-

ceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cùm est commodum, cantat: est enim pater-familias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies et noctes virum summâ virtute et prudentiâ videbamus, philosopho cùm operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facilè, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed, si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quæstio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosâ delectatione vestiges: ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut, si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam, fortasse, si assequi non possim: at alii, quia præclarè faciunt, vehementiùs, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pilâ, Brulla talis. Quare nihil est, quòd quisquam magnitudinem artium ex eo, quòd senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se, meâ sententiâ, sic habet, ut, nisi quod quisque citò potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas; et, hercule, assentior. Satìs video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa et tam altè repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quàm maximè jucunda, quàm maximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multùm est majus, quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quòd quotidianis, et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum, facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cùm Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt; quos ego censor edicto meo sustuleram; non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed, contrà, ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam, apud Græcos qui ejusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientiâ: hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm unum traderetur, et cùm impudentiæ ludus esset, putavi esse censoris, ne longiùs id serperet, providere. Quanquam non hæc ita

statuo atque decerno, ut desperem, latinè ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primùm, et quasi colore quodam et succo suo: nam, ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, disposita quædam insignia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos qui audiant, et quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet; (non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, et ingenia me hortantur vestra, et ætates:) difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, et specie primâ acerrimè commovent, ab iis celerrimè fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quàm in veteribus! quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutiùs non delectant; cùm iidem nos, in antiquis tabulis, ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones et falsæ voculæ, quàm certæ et severæ! quibus tamen non modò austeri, sed, si sæpiùs fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet

hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minùs diu nos delectari summâ et acerrimâ suavitate conditis, quàm his moderatis; et magìs laudari, quod ceram, quàm quod crocum, olere videatur; in ipso tactu esse modum et mollitudinis et lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit! Quis potione uti aut cibo dulci diutiùs potest? cùm utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillimè effugiant satietatem. Sic, omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est; quò hoc minùs in oratione miremur; in quâ, vel ex poëtis vel oratoribus, possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturnâ. Atque eò citiùs in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd sensus, in nimiâ voluptate, naturâ, non mente satiantur; in scriptis et in dictis, non aurium solùm, sed animi judicio etiam magìs, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, *bene!* et *præclàrè!* quamvis nobis sæpè dicatur; *bellè!* et *festivè!* nimiùm sæpè nolo; quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest meliùs*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magìs id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam, petit:

sed abjicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras!

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter,

Quid petam præsidii?

quàm leniter! quàm remissè! quàm non actuosè! instat enim

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu et exhausta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipsi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut antè dixi, primùm silva rerum ac sententiarum comparanda est, quâ de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando; quod valet non solùm ad augendum aliquid et tollendum altiùs, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod postremùm dixi, amplificatio potest plurimùm, eaque una laus oratoris est propria maximè. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil est enim ad

exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui, quanquam proprii causarum, et inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universâ re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt; quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem; alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominiâ, præmio, pœnâ, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, et vim, et artem habere debemus. Sed, quoniam, de nostrâ possessione depulsi, in parvo et eo litigioso prædiolo relicti sumus, et, aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus; ab iis, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particulâ parvâ urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philosophi aut Academici nominantur, (olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur) omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ contro-

versiæ certis temporibus ac reis, hoc modo: Placeatne a Karthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinitè de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus causam aut controversiam appellant; eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæstio infinita et quasi proposita, consultatio nominatur; atque hactenus loquuntur. Etiam hac, in instituendo, divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut, ex jure civili surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academiâ maximè vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodo in primâ arte tradendâ nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satiùs, quàm attentatum deseri: nunc enim inopiâ reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de quâ quæri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis quæ in civitate et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur; ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos, expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda respublica? Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjecturâ quæ-

ritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia? Quam autem vim quæque res habeat, definítio explicat; ut, si quæratur, Quid sit sapientia? Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri? Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo: Naturâne sit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ sit origo cujusque rei? ut, Quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, et ratio; ut, si quæratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione: ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti? Definitionis autem sunt disceptationes, aut, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cùm, quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut, Ornatè dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cùm res distribuitur in partes; ut, si quæratur, Quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum? aut, cùm, quæ forma, et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, Expetendane sit gloria? aut ex comparatione; Laus an divitiæ magìs expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisve rebus; ut, Expetendine honores sint? Num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causâ mortem obire? Comparationis autem duo sunt modi; unus, cùm, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut

metuere et *vereri;* ut *rex* et *tyrannus;* ut *assentator* et *amicus*: alter, cùm, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, (quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum est silva subjecta,) aut in animorum aliquâ permotione aut gignendâ, aut sedandâ tollendâve, tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et (si ita res feret) mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si quâ in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio; eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paulò secus a me atque ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam, ex illis locis quos exposuit Antonius, omnia sunt, ad quæque genera quæstionum, argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magìs erunt apti; de quo, non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, et, a privatâ ac singulari controversiâ, se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt; ut ii qui audiant, naturâ, et genere, et universâ re cognitâ, de singulis reis, et criminibus, et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius; atque, a minutis angustisque concertationibus, ad omnem vim varietatem-

que vos disserendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, atque procudenda lingua est, sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis, adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, (nobis occupatis,) involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgiâ Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt; quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitiâ, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, et quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem; sed, cùm fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognôrit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitùs acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. In hoc igitur tanto tam immensoque campo, cùm liceat oratori vagari liberè,

atque, ubicunque constiterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei naturâ quidam splendor in verbis. Sit modò is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinâque puerili, et flagret studio, et a naturâ adjuvetur; et, in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognôrit: næ ille haud sanè, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret: ita facilè, in rerum abundantiâ, ad orationis ornamenta, sine duce, naturâ ipsâ, si modò est exercitata, labetur.

XXXII. Hîc Catulus, Dii immortales, inquit; quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es! quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putâsse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos. Ex quibus Elëus Hippias, cùm Olympiam venisset, maximâ illâ quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cunctâ pæne audiente Græciâ, nihil esse ullâ in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solùm has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se suâ manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetîerint, qui ne sordidiores quidem repudiârint. Quid de

Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagorâ Abderitâ, loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de naturâ rerum, et disseruit et scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profitetur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, quâ de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græciâ, soli ut ex omnibus, Delphis, non inaurata statua, sed aurea, statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos, in Græciâ, majore quâdam vel copiâ vel gloriâ floruisse. Quo quidem magìs dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis, esse tribuendum statuam; cùm tu, in aliâ linguâ ac moribus natus, occupatissimâ in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientiâ atque exercitatione sociâris; illi, nati in literis, ardentesque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisîerint, sed ne relictum quidem et traditum et suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, Non in hac, inquit, unâ, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ.

An tu existimas, cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis, mederentur? num, geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in quâ elaboraret, seponeret? Equidem sæpè hoc audivi de patre et de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloriâ vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nôsset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M' verò Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filiâ collocandâ, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio, referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, (qui omnes pontifices maximi fuerunt,) ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur; iidemque et in Senatu et apud populum, et in causis amicorum, et domi et militiæ, consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam, defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut, quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere et laboravit, et præstitit. Num, propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam, tardior in republicâ capessendâ fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis

sciri discive potuit, quod ille non cùm investigârit et scîerit, tum etiam conscripserit. Nunc, contrà, plerique ad honores adipiscendos, et ad rempublicam gerendam, nudi veniunt atque inermes; nullâ cognitione rerum, nullâ scientiâ ornati. Sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem, (quæ sanè nunc quidem obsoleverunt,) aut juris scientiam, ne ejus quidem universi, (nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit,) aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum, societatem cognationemque non nôrunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus; nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis, exempla repetenda,) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis; sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinâque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copiâ sic accepimus, ut, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur: cujus in labris veteres Comici, etiam cùm illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat,) leporem habitâsse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audîssent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator

aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientiâ. Itaque hic doctrinâ, consilio, eloquentiâ excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, et urbanis eodem tempore et bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est?

XXXV. Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in republicâ vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante naturâ, dedissent, eloquentiâ præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, versumque quendam Philoctetæ paulò secus dixit. Ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere*, *cùm barbaros*, hic autem, *cùm Isocratem*, *patere-*

tur dicere. Itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta et loquendi. Nunc, si qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam; dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem nôrit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia; quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et cæteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, et non id quod susceperis, disputâsse; plus enim aliquantò attulisti, quàm tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum: sed certè et hæ partes fuerunt tuæ, de illustrandâ oratione ut diceres; et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cùmque de duabus primis nobis quidem satìs, sed, ut ipse dicebas, celeriter exiguèque dixisses, duas tibi reli-

quas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè, diceremus. Quò cùm ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terrâ abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis;) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti. In quâ velim sit illud, quod sæpè posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed etiam si est aliquantò spissius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias rationesque, et pro omnibus, et contra omnia, disputandi percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crasse, commovit, quòd eum negâsti, qui non citò quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere; ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cœlum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus. Hîc Sulpicius, Ego verò, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero: vel me licet existimes desperare ista posse perdiscere, vel, (id quod facio,) contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris hæc cognitio satìs magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex quâ ipsâ tamen permulta nescio; quæ tum denique, cùm causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi fortè es jam defessus, et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

XXXVII. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem; et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen, ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctè: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis quæ propria sunt et certa quasi vocabula rerum, pæne unâ nata cum rebus ipsis; aut iis quæ transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur; aut iis quæ novamus et facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed, in hoc verborum genere propriorum, delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimùm. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliquâ perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quanquam id est magnum,) verùm hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. Sed, quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac vetusta, et ab usu quotidiani

sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen [rarò] habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Quâ tempestate Pœnus in Italiam venit; nec prolem*, *aut sobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*: aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar;* et alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpè videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut hæc:

> Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat.
> Num non vis hujus me versutiloquas malitias ———

videtis enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpè sine conjunctione, [verba novantur,] ut [*ille senius*, ut, *Dii genitales*,] ut, *baccarum ubertate incurvescere*. Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit, inopiâ coacta et angustiis; pòst autem delectatio jucunditasque celebravit. Nam, ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriam esse in herbis*, *lætas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera, ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare;
Tenebræ conduplicantur; noctisque et nimbûm occæcat nigror;
Flamma inter nubes coruscat; cœlum tonitru contremit;
Grando, mixta imbri largifluo, subita præcipitans cadit;
Undique omnes venti erumpunt; sævi exsistunt turbines;
Fervit æstu pelagus.

Omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quò significetur magìs res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsâ indicat,

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulò.

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emissi breviùs propriis verbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpè mihi admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis et alienis magìs delectentur verbis, quàm propriis et suis.

XL. Nam, si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium;* necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed, in suorum verborum maximâ copiâ, tamen homines aliena multò magìs, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longè repetita sumere; vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; (quæ maxima est delectatio;) vel quòd singu-

lis verbis res ac totum simile conficitur; vel qùod omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor* urbanitatis, et *mollitudo* humanitatis, et *murmur* maris, et *dulcedo* orationis, sunt ducta a cæteris sensibus: illa verò oculorum multò acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum naturâ, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo et nomine: unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus,) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo: *Cœli ingentes fornices:* quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphærâ fornicis similitudo non potest inesse.

——— Vive, Ulysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram sperantis diutiùs esse sese victurum; sed *rape:* hoc verbum est ad id aptatum, quod antè dixerat, *dum licet.* Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum.

XLI. *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentiùs dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potiùs: faciliùs enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel summa laus est verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse rempublicam: nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo

esse aut majus, quàm res postulet, *Tempestas comissationis*; aut minus, *Comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm fuisset illud proprium ac suum: *quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?* melius esset, *vetas, prohibes, absterres:* quoniam ille dixerat, *Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave, obsit.* Atque etiam, si vereare, ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpè verbo: ut si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulò durius; sin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquantò mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta in alienum locum, non irruisse, atque ut precariò, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato; sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

——— Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum et telum classem Achivûm offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, et præfidentem tibi,
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo.

Sumtâ re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris*, est sumta *Africa:* neque factum verbum est, ut, *Mare saxifragis undis;* neque translatum, ut, *Mollitur mare;* sed, ornandi causâ, proprium proprio commutatum: *Desine, Roma, tuos hostes:* et, *Testes sunt campi magni.* Gravis est modus in ornatu orationis et sæpè sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere et virtutes et vitia, pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit, et, Quò *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatiùs: cui sunt finitima illa minùs ornata, sed tamen non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cùm *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cùm unam turmam *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

> At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
> Corde suo trepidat:

aut cùm ex pluribus intelligitur unum,

> Nos sumu' Romani, qui fuimus antè Rudini;

aut quocunque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur sæpè etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter: ut cùm *grandem orationem* pro magnâ, *minutum animum* pro parvo, dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac

dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus exsistat ex rebus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus consuetudinique [parcendum;] aut translatum, quod maximè, tanquam stellis quibusdam, notat et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formamque, desiderat. Collocationis est componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et lævis. In quo lepidè in soceri mei personâ lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

> Quàm lepidè lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
> Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cùm dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit:

> Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vellem, meliùs aliquantò, quàm Albucius: verùm in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de quâ loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne asperè concurrant, neve vastiùs diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam et forma verborum, quod, jam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac so-

lutâ oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur; ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causâ (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero, et vocum modo, [delectatione] vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, (vocis dico moderationem, et verborum conclusionem,) quoad orationis severitas pati possit, a poëticâ ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quòd versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, et quadrare, et perfici volumus: neque est ex multis res una, quæ magìs oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et adstricto et soluto. Nam, cùm vinxit modis et formâ, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certâ aliquâ lege versûs, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quòcunque ducas, quàm oratio. Ex hac versus, ex eâdem dispares numeri

conficiuntur; ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum, oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur; sed ea nos cùm jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum, mutatur et vertitur. Sed, ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata; sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpè etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causâ videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque suâ vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulùm immutata cohærere non possint; tantam pulcritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium, formam et figuram: nullam partem corporis sine aliquâ necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quàm latera,

quàm cavernæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solùm salutis, sed etiam voluptatis causâ, inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii fastigium illud, et cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa, fabricata est: nam cùm esset habita ratio, quemadmodum ex utrâque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut, etiamsi in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac propè necessitatem, suavitas quædam et lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio atque angustiæ spiritûs attulerunt. Id inventum ita est suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile, esse posset.

XLVII. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cùm sint numeri plures; iambum et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui naturâ tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primùm ad heroum nos dactyli et anapæsti et spondæi pedem invitat; in quo impunè progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in versum aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum ver-

borum satìs decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæon; qui est duplex. Nam aut a longâ oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *desinite*, *incipite*, *comprimite;* aut a brevibus deinceps tribus, extremâ productâ, atque longâ, sicut illa sunt, *domuerant*, *sonipedes.* Atque illi philosopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior, non syllabarum numero, sed aurium mensurâ, quod est acrius judicium et certius, par ferè cretico, qui est ex longâ et brevi et longâ: ut

> Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longâ plerumque syllabâ terminari.

XLVIII. Neque verò hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quàm est illa poëtarum; quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius aut longius quàm necesse est. Liberior est oratio; et planè, ut dicitur, sic et est verè *soluta;* non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut, sine vinculis, sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissiùs, numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus; cujus membra et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus; rectè genus hoc numerorum, dummo-

do ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quòd hominum aures vocem naturâ modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, et æqualium, et sæpè variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quòd intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta multò est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quàm si continuata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius et jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt; quod eò sæpius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione istâ afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari istâ disciplinâ, nos ea majora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam, putas a te hæc opera quotidiana et pervagata exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus, sine ullâ dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negâram in eo

quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eò te ne laudandi quidem causâ interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo uno meo, diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem, cùm exercitatione, tum stilo, (qui et alia, et hoc maximè ornat ac limat,) formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: et efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs; ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conversione verborum, sed sæpè carpenda membris minutioribus oratio est; quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, et respondebunt, non vocati. Consuetudo modò illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maximè heroo et pæone posteriore aut cretico; sed variè distinctèque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: et, si primi et postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modò ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quàm aures exspectent, aut longior quàm vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentiùs etiam servandas esse arbitror, quàm superiora; quòd in his maximè perfectio atque absolutio judicatur: nam versûs æquè prima, et media, et extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quâcunque sit parte titubatum. In oratione autem, prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo

enim aut tres sunt ferè extremi servandi et notandi pedes, si modò non breviora et præcisa erunt superiora; quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, operâ deditâ facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cùm se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quantò id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibitâ, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cùm in omni genere, tum in hoc ipso, magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ullâ arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cùm faciunt in picturis, et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a naturâ minus habent instrumenti; tum multò ostendunt magìs in verborum, numerorum, vocumque judicio; quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis moventur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modò offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo, non

modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes, ejiciantur?

LI. Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum et rudem, quàm non multùm differat in judicando. Ars enim, cùm a naturâ profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces; quibus et excitamur, et incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam, sæpè deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numâ, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus, indicant; maximè autem a Græciâ vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis! Verùm, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostrâ oratione claudicat, sentit. Sed poëtæ non ignoscit; nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus,) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui, in illâ infantiâ naturali, illud quod aures hominum flagitabant, tendebant tamen, ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui ferè, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque formâ. Sed, si habitum orationis etiam, et quasi colorem aliquem, requiritis, est et plena quæ-

dam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriusque generis quâdam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstrâ, non solùm sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur, [ut ii, qui in armorum tractatione versantur.] Formantur autem et verba, et sententiæ pæne innumerabiles, quod satìs scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutâris; sententiarum permanet, quibuscunque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetuâ autem oratione, cùm et conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio unâ in re permultùm movet, et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio; quæ et in exponendâ re plurimùm valet, et ad illustrandum id quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria sæpè percursio est, et plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, et distinctè

concisa brevitas, et extenuatio, et huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: et ab re longa digressio; in quâ cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque, quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, sejunctio, et reditus ad propositum, et iteratio, et rationis apta conclusio: tum, augendi minuendive causâ, veritatis superlatio atque trajectio: et rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis, dissimulatio; [quæ est perjucunda, cùm, in oratione, non contentione, sed sermone tractatur:] deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel antè, vel postquam dixeris, vel cùm aliquid a te ipse rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, et trajectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpè autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè movent, similitudo et exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causâ: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio et quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam et geminatio verborum habet

interdum vim, leporem aliàs; et paulùm immutatum verbum atque deflexum, et ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, et in eadem verba impetus et concursio, et adjunctio, et progressio, et ejusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio, et revocatio verbi, et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, et conversio, et verborum concinna transgressio, et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et quod, de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et digressio, et circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, (vel plura etiam esse possunt,) quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus, illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus, et sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ suprà dixi, nova vobis esse arbitrabar; sed voluntati vestrûm omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui, ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris: usus autem, gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis sunt omnes, si non patefacti, at certè commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid

maximè deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori, congruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices, frequentes, an pauci, an singuli: et, quales ipsi quoque oratores, quâ sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis et naturæ est; scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: Sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpè superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cùm rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi meliùs etiam illud ab Æschine dictum videri solet; qui, cùm propter ignominiam judicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quâ perlectâ, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contrà a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cùm suavissimâ et maximâ voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, in-

quit, magìs admiraremini, si audîssetis ipsum? Ex quo satìs significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quod, me puero, tantopere ferretur? *Quò me miser conferam? quò vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam et abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt.

LVII. Ac, sine dubio, in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satìs in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. Verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpè ita est, ut obscuretur ac pæne obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant; et ea, quæ sunt eminentia et prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a naturâ habet vultum, et sonum, et gestum: totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva; quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum: flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos:

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus:

et

Ecquis hoc animadvertit? vincite:

et Atreus ferè totus. Aliud miseratio ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

et illa,

O pater, o patria, o Priami domus?

et quæ sequuntur;

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demissum, et hæsitans, et abjectum:

Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopiâ:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem:
Quæ, nemo est tam firmo ingenio, et tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quâdam incitatione gravitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit;
Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum 'st malum.
Quî illius acerbum cor contundam et comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

> Sed mihi cùm detulit coronam ob [collocandas] nuptias,
> Tibi ferebat, cùm simulabat sese alteri dare:
> Tum ad te ludibunda doctè et delicatè detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu, ac sono obductum:

> Quâ tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
> Ego tum gravida, expletis jam ferè ad pariendum mensibus:
> Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem et sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scenâ et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstrâ. Manus autem minùs arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium proceriùs projectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum; quò meliùs nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnoperè laudabant. Animi est enim omnis actio; et imago animi vultus est, indices oculi: nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere: neque verò est quisquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quendam, dixit, actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimiùm mutanda species, ne

aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam, deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis; quo magìs menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos, dedit. Quare, in hac nostrâ actione, secundùm vocem, vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a naturâ data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari, maximè commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpè acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur; et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primùm est optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnoperè censeo serviendum: sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem obtinendam, nihil est utilius, quàm crebra mutatio; nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem, quid est vicissitudine, et varietate, et commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, (quod potes audire, Catule, ex Erycino cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum,)

cum eburneolâ solitus est habere fistulâ, qui staret occultè post ipsum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi, mehercule, inquit Catulus; et sæpè sum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego verò, inquit Crassus; ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republicâ esse delapsos: quanquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum; et te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum planè rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quoddam medium, sed suum cuique voci. Hinc gradatim ascendere vocem utile et suave est; (nam a principio clamare, agreste quiddam est;) et idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quoddam contentionis extremum, (quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor,) quò te fistula progredi [non] sinet, et tamen ab ipsâ contentione revocabit. Est item contrà quiddam in remissione gravissimum, quòque, tanquam sonorum gradibus, descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus, et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coegerunt. Scitum est enim causam conferre in tempus, cùm afferre plura, si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse, videare. Me quidem istius ser-

monis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset; quem quidem ego confido, omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego verò esse jam judico: et tum judicavi, cùm, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magìs, cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule: nihil enim isti adolescenti, neque a naturâ neque a doctrinâ, deesse sentio. Quo magìs est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati, sed et ingenio peracri, et studio flagranti, et doctrinâ eximiâ, et memoriâ singulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus; et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

NOTES.

LIB. I.

Sect. 1. *Quinte frater*] Quintus Cicero, brother of the orator, was lieutenant of Cæsar in Gaul, and afterwards proconsul of Asia. On his return from Asia, he again served in Gaul as Cæsar's lieutenant, and on several occasions of difficulty, displayed courage and military talent. During the civil war which followed, he left the party of Cæsar and joined that of Pompey. He was included in the proscription by the triumvirate, and was put to death with his son, in the year of Rome, 711, before Christ, 43.

Decursu] "Decursus honorum est, cum omnibus honoribus perfuncti sumus."—Ernesti. Cicero had been augur, quæstor, ædile, prætor, consul, and proconsul of Asia.

Ætatis flexu] "Ætas hominum et vita quasi stadium est. Senectus est instar metæ, ad quam ubi ventum est, vitæ cursus veluti *flectitur*, et ad interitum declinat."—Proust.

Prima ætate] Cicero here refers to the civil wars of Cinna, Marius, and Sylla, which raged during his youth; to the conspiracy of Catiline, which occurred during Cicero's consulship, when he was in middle life; and to the vexations and persecutions he endured, after his consulship, especially from the Clodian faction. Cicero is supposed to have written this treatise, in the second year after his return from exile, in the fifty eighth year of his age, U. C. 691.

In ipsam perturbationem] "In tempora, quibus antiqua reipublicæ administrandæ ratio perturbata est."—*Proust.*

Sect. 2. *Memoriæ*] *Memoria* is here used to designate, *something retained in the memory*, and refers to the discussion between Crassus and Antony respecting oratory, which is the subject of this work.

Elegantia doctrinæ] "*Elegantia doctrinæ* est philosophia cum cæteris artibus, in quibus subtilitas et acumen est, quæ ab artibus illiberalibus absunt."—Ernesti.

Sect. 5. *Verborum volubilitas*] "Copia et facultas."—Ernesti.

Subtili venustate] "*Subtilis venustas* est ea, quæ non eminet uno aliquo loco, ut lumina verborum et sententiarum, sed quæ per totam orationem æquabiliter fusa, non nisi intelligentibus et peritis intelligitur:

qualis est Socratica venustas in Platonicis et Xenophonteis dialogis."—Ernesti.

Sect. 6. *Dictionibus*] "*Dictiones* sunt genera dicendi."—Ernesti.

Sect. 7. *Cum igitur vehementius*] Through the influence of C. Sempronius Gracchus, a tribune of the people, a law had been passed, by which public trials were transferred from the senate to the knights. In the year of the city, 663, the tribune M. Livius Drusus urged the repeal, or the modification, of this law; in which effort he was violently opposed by the Consul Philippus. At this time, during the celebration of the Roman games, the conversations detailed in this treatise, are supposed to have taken place at Tusculanum.

Principum] the aristocracy, the senators.

Quasi colligendi sui causa] "As if for the purpose of relaxation and recreation."—Though from what follows, it appears that one important object of their retirement from the city, was to converse on the state of public affairs.

Dicebat tum Scævolam] i. e. Cotta dicebat.

Cur non imitamur] Socrates in the Phædrus of Plato, is represented as discoursing with his friends, while reclining on the grass, under the shade of a Plane tree, near the Ilyssus.

Quod ille durissimis pedibus] "Quippe non sum tam duris pedibus quam ille, qui solitus erat nudis pedibus incedere."—Proust.

Commodius] "Commodius quam in molli herba sedebimus."—Proust.

Sect. 8. *Judicum religiones*] "Judices juramenti religione ad recte judicandum obligatos."—Proust.

Ne semper forum, etc] "Ne putes eloquentiam versari tantum in causis publice dicendis."—Proust.

Magis proprium humanitatis] "humanæ societatis."—Proust.

Ad hunc humanum cultum] "homine dignum."—Ernesti.

Sect. 9. *Libertinos*] *Libertinus* and *Libertus* have the same general signification, a *freedman*, or one who was once a slave but now free,—but are used somewhat differently. *Libertus* is employed, when the name of the patron is introduced, as libertus Ciceronis, libertus Cæsaris, and with *meus, tuus*, etc. *Libertinus* refers to the state or condition of one manumitted, as *Libertinus homo*.—Ernesti. Forcellini.

Sect 10. *Perculisti*] "Sic accusasti, ut in judicio vinceretur."—Proust.

In tuo regno] "Domi tuæ."—Proust.

Interdicto tecum contenderent] "*Interdicta* were certain decrees of the prætor, about acquiring, retaining, or recovering the possession of a thing."—Vid. Adam's Rom. Antiq.

Ex jure manu consertum] "Est formula veteris juris de vindicationibus in re præsenti, cum vi civili et festucaria utuntur."—Ernesti. According to Ernesti *manu* is here used for *manus*.—Vid. likewise, Adam's Rom. Antiq.

Vindicarent] "Vindicias agerent."—Ernesti. Would urge their suit.

Justo sacramento] With whom you would not contend on equal terms. For the meaning of *sacramentum* in the Roman law, Vid. Adam's Rom. Antiq.

Sect. 11. *Critolai Diodorus*] The true reading probably is, "Critolaus et Diodorus."

Jejune] "Nimis subtiliter."—Ernesti.

Sect. 12. *Exilitate*] "*Exilitas*, nimia tenuitas in dicendo; opponitur ubertati in dicendo et copiæ."—Ernesti.

Didicerit] "*Discere* causam dicitur patronus, qui rationem causæ e clientis narratione cognoscit, cliens contra *docere*."—Ernesti.

Sect. 13. *Dicant vel Græci*] "Dictum ironice."—Proust.

Sect. 15. *Composite*] "Disposite, ordine."—Ernesti.

In naturæ obscuritatem] "In physicam, quæ obscura est; in dialecticam, quæ subtilis; et in moralem philosophiam."—Proust.

Largiamur inertiæ] "Non postulemus ab inertibus hominibus."—Ernesti.

Sect. 17. *Hercule*] "Jurandi formula. Primo dicebant; *ita me Hercules adjuvet*: deinde brevius; *me Hercules*: postea, *mehercule*: denique *Hercule*, aut *Hercle* dixerunt."—Proust.

Sect. 19. *Caput*] The chief object the orator should aim at.

Quæ isti rhetores] Instead of *quæ*, *quam* referring to *philosophia*, agrees best with the context, and is supposed, by many critics, to be the true reading.

Sect. 21. *Augere posset*] "*Augere*, est oratoris, cum amplificet." —Ernesti.

Disputationem pæne intimam] "*Intimus*, accuratissimus, subtilissimus."—Ernesti.

Sect. 22. *Neque inhumanitate*] "*Inhumanitas* est negantis, quæ rogatur, cum facere possit."—Ernesti.

In cretionibus] *Cretio*, in the Roman law of inheritance, was a certain time, in which the heir might deliberate, whether he should enter upon the inheritance. "Dies, quibus scieris poterisque *cernere*."—See Ernesti.—Adam's Rom. Antiq. &c.

Quid sentias quærimus] "*Quærere*, vocabulum philosophorum, pro *quæstionem ponere*,—Nam solebant ita postulare materiam disserendi."—Ernesti.

Sect. 23. *Cantilenam*] "Inanem declamationem."—Proust.

Sin autem ea] "All men" says Aristotle "to a certain extent, endeavor to sift the opinions of others, or to maintain their own; to defend themselves, or to impeach an adversary. Some do this without plan or consideration, and others from habit in consequence of practice; and both attain their object. It is manifest, therefore, that this whole subject may be reduced to a system; for we are at liberty to examine into the causes of success in either case, both of those who speak at random, and of those who have had experience, and this, all would acknowledge, is a work of art."—Rhet. Lib. I. Cap. 1. Cicero seems to have had this passage in view.

Illa subtili definitione] If not by strict logical definition.

Sect. 24. *In prensando*] In soliciting votes.—Vid. Adam's Rom. Antiq.

Culpam—præstabo] "In me suscipio quam times, culpam."—Proust.

Sect. 27. *Spectati*] "*Spectatum* dicitur, quidquid certis experimentis, quale sit, cognitum est."—Ernesti.

Crudior fuit] "Stomacho laboravit propter cibos non concoctos."—Proust.

Sect. 28. *Artificio perquam tenui*] The profession of a stage player was held in great disrepute in Rome.

Sect. 29. *Modice et scienter*] "*Modice* non est, quod vulgo; nam id per se intelligitur in iis qui mediocria habent dona naturæ: sed ratione, s. modo et ratione, ut Cicero dicere solet, ad legem certam."—Ernesti.

Unus paterfamilias] "Idem valet *unus paterfamilias* quod in c. 34, *quemcunque patremfamilias arripuissetis* ex aliquo circulo."–Pearce. Vid. Ernesti Clav. *Unus* here has the same meaning as the English article *a*. It is used by Cicero, in a similar manner, in other places.

Ista tua mediocri] "Ironice dictum."—Proust.

Sect. 31. *Contrarie*] "*Contrarie* scriptum, est, in quo repugnantia sunt."—Ernesti.

Certosque esse locos] *Loci* are *topics of discourse, sources of argument, common-places.*

In quinque partes] The five parts of oratory here mentioned are *invention, arrangement, embellishment, committing to memory*, and *delivery.*

Initio conciliandos] The parts of a discourse are *the introduction, narration, confirmation, refutation*, and *conclusion.*

Sect. 32. *Atque id egisse*] Ernesti supposes these words to be corrupt, and that Cicero must have written, *ad artemque redigisse*, which clause agrees better with the context.

Quique ea] Ernesti supposes, that *ingrediuntur* may be here understood.

Sect. 33. *Scriptura*] "Commentatio oratoris."—Ernesti.

Scriptitarit] "*Scriptitare*, multum commentari."—Ernesti.

Cum remiges inhibuerunt] *Inhibere*, as a nautical term, means *to row backwards*, as explained by Cicero himself in a letter to Atticus, Lib. 13. Epist. 21. He says he had just learned this from a ship which had touched at his villa; and that before he had thought, that *inhibere*, in nautical use, was the same as *sustinere*, to *stop rowing*. As the time of writing this letter, was after he had written the treatise de Oratore, it is probable, that he wrote here *inhibuerunt*, though, as he afterwards decided, incorrectly. Pearce has substituted the word *sustinuerunt*.

Sect. 34. *Exprimerem quædam verba imitando*] "Quædam Latina verba de novo facerem, ad Græcarum vocum similitudinem formata."—Proust.

Istam locorum simulacrorumque rationem] *Artificial memory*, which consisted in associating what was to be remembered, with certain *places* and *images*. This subject is again referred to—Lib. II. Sect. 86. See likewise the treatise ad Herennium, Lib. III. Sect. 34.

Libandus] Proust says "modice cognoscendus"—The verb *libare*, here seems rather to mean the same as *decerpere*, *excerpere*.

Sect. 36. *Scævola*] Not Scævola, the father in law of Crassus, and who was present at this time, but Quintus Mucius Scævola, who was tribune of the people, A. U. C. 649.

Sect. 38. *Hærere*] "Versari diligenter, perpetuo in re aliqua."—Ernesti.

Causis centumviralibus] "The centumviri were a body of men chosen out of every tribe, for judging such causes as the prætor committed to their decision." Vid. Adam's Rom. Antiq.

Usucapionum] *Usucapio*, "Usucaption, or the acquiring of the property of a thing by long use or possession."—*Tutela*, guardianship, "the care of a ward or minor."—*Gentilitas*, "The relation arising from one's being of the same *gens* with another."—*Agnatio*, "Kindred by descent from the same father in a direct male line."—*Alluvio*, "Alluvion, the insensible increase of earth on a shore, or a bank of a river, by the force of water, as by a current or by waves."—*Circumluvio*, "Increase of land by the flowing of water round it."—*Nexus*, "A conveyance according to the formalities of the Roman law."—*Mancipium*, "Right of perpetual possession."

In circulo] "In conventu privato, cum privatim aguntur res."—Ernesti.

Sect. 39. *Jus applicationis*] "The right which a patron had to the effects of a foreign client dying intestate."

In mancipii lege] In the conditions of the sale.

Præstare deberc] "In venditoris damnum verti oportere."—Proust.

Sect. 40. *Erectum.*] "Est habitus hominis sibi confidentis."—Ernesti.

Sect. 41. *Generatim componerent*] "Should arrange them under distinct heads."

Sect. 42. *Conglutinaret*] "Dissoluta et divulsa conglutinare, dicitur de eo, qui aliquid in artis formam redigit."—Ernesti.

Sect. 45. *Celebrandæ*] "Ab otio et solitudine vindicandæ."—Proust.

Sect. 46. *Quod et infinitum est*] Instead of *est*, Ernesti would here read *esset;* and immediately after, for *fieri solet*, he would read *dici solet.*

Sect. 49. *Describere*] "*Describere* est *definire.*"—Ernesti.

Sect. 50. *Duodecim scriptis*] Ernesti supposes the game here alluded to, to be the same as, or very similar to, *chess.*

Sect. 51. *Miscere*] "De oratore, est commovere animos."—Ernesti.

Sect. 52. *Impunitam*] "Plenissimam, non imminutam."—Ernesti.

Sect. 53. *In procinctu testamentum, sine libra atque tabulis*] The testament of a soldier, made while he was *girding* himself for battle, and without the usual formalities.—Vid. Adam's Roman Antiq.

Sect. 54. *Pœnæ æstimatio*] An estimate of damages.

Sect. 55. *Præsunt*] "Ei operam dant, et in eo excellunt."—Ernesti.

Sect. 56. *Coemtio*] "A form of marriage amongst the Romans."—Vid. Adam's Rom. Antiq.

Erctum] An estate, patrimony. *Herciscere*, to divide an estate among coheirs. Vid. Adam's Rom. Antiq.

Alludens varie] "*Alludere varie*, dicitur, qui aliquem variis rationibus aggreditur, ut aut de sententia deducat, aut in suam sententiam adducat."—Ernesti.

Sect. 57. *Agnascendo*] By the birth of a child after the making of the will.

Ad Hostilianas te actiones] The "*Actiones Hostilianæ*," were certain legal forms or precedents prepared by Hostilius, a lawyer.

Uti lingua nuncupasset] The language of the law was *uti lingua nuncupasset, ita jus esto;* directing that the language of contracts, wills, &c. should be strictly interpreted.

In magistri carmine] The officer, who superintended the public sale of goods, was called *Magister*. *Carmen* is the form of words used at the sale, or as Turnebus supposes, the advertisement giving notice of the auction.

Sect. 58. *Ita subnixi ambulant*] "Elati et arrogantes, quasi rem difficillimam tenerent."—Proust.

De re ipsa] "Si de aliquo certo negotio et suis circumstantiis alligato, quod proinde difficilius est."—Proust.

Cum in rem præsentem non venimus] When we have not ourselves inspected the boundaries in question.

Perscriptionibus] "*Perscriptio*, est omnium earum rerum quæ literis consignantur, in codices referuntur, æri inciduntur."—Ernesti.

Contortas] "Implicatas et obscuras."—Proust.

Sect. 59. *Egerunt*] "Emiserunt contentius."—Proust.

Pæanem aut Munionem] "Constat tum *Pæanem* tum *Munionem* fuisse Cantica, vel quædam cantionis genera, quibus usi sunt Græci, ut eorum ope vocem suam ab acutissimo sono usque ad gravissimum reciperent. Hoc qui effecerunt, dicuntur a Cicerone *citare Pæanem* aut *Munionem*."—Pearce.

Pragmatici] "*Pragmaticus*, juris peritus, oratorum minister."—Ernesti.

Sect. 61. *Id quod ejus scripta declarant*] "That his writings contain periods so long, that to pronounce them, it is necessary that the voice should twice rise and fall, which periods he nevertheless uttered at a single breath."

Sect. 62. *Secundum hunc diem*] "Post hunc diem."—Proust.

Frangat] "Imminuet."—Id.

Constituissem] "Promisissem."—Id.

LIB. II.

Sect. 1. *Quocum erat nostra matertera*] Ernesti supposes that this clause is out of place, and, that it should be inserted immediately after the words, *propinquo nostro*.

Narravit] *Narravit*, Ernesti remarks, is an erroneous reading for *narrabat* or *narraverat*, from its relation to *solebat*, with which it is united in construction.

Cum essemus ejusmodi, quod] Ernesti would read this passage—*Cum* esset *ejusmodi*, (sc. negotium, res) quod, etc.

Humanus] "Doctus."—Ernesti.

Probabiliorem hoc populo] "Si Cicero scripsit *hoc populo*, intelligi debet, cum populum hunc, talem habeamus: quo sensu hæc forma et alibi est."—Ernesti.

Sect. 2. *Septa teneatur*] "Intellige *ars ea,* superiori, *cæteræ artes.*" —Ernesti.

Hæc summa duxit] "Eloquentiam summo semper in pretio habuit." —Proust.

Sect. 3. *Subtilius*] "Subtilitas est virtus orationis, quæ est primo perspicua, atque adeo ad docendum apta, deinde sine vitio sententiarum et verborum: quæ omnia via et ratione, ut Dialectica jubet, docet: in qua nihil superfluum, nihil curtum, nihil falsum, omnia recta, sed non magnopere ornata."—Ernesti.

Jejunitatem] "Inscitiam."—Ernesti.

Sect. 4. *Magis adeo id facilitate*] "Benigniore quadam indulgentia."—Proust.

Tuæ suavitatis aliquid] "Ut eadem comitate nobiscum loqui non graveris."—Proust.

Me esse judices] sc. "ineptum."—Proust.

Hujus verbi vim] "Significationem."—Proust.

Sect. 5. *Qui se inculcant auribus nostris*] "Qui nobis ad satietatem usque disputant."—Ernesti.

Qui omnes hi sumus] "Ita comparati sumus."—Proust.

Discum] The *discus*, or *quoit*, was generally a round plate between two and three inches thick, and made of stone, brass, or iron. It was, however, of different forms and sizes. The exercise, or diversion of the *discus*, is said to have been invented by the Lacedemonians

Sect. 6. *Rusticari*] "*Rusticari*, dicuntur Romani homines, cum ex urbe in prædia rustica secedunt, delectationis et otii causa."—Ernesti.

Sect. 7. *Quod ad fratrem promiserat*] "ut apud eum cœnaret *promiserat.*"—Proust.

Vel ut verbum nullum faceres] "Ista quidem conditione, qua te neque Antonium verbum facere passurum, et ipsum mutum futurum dixisti, nisi hodie apud te maneamus, me teneres, etiamsi verbum nullum faceres aliud nos invitandi causa."—Schütz.

Neque domi imperaram] "Non jusseram mihi cœnam domi apparari."—Proust.

Nisi accessit os] "*Os* in hoc loco confidentiam, audaciam, et impudentiam quandam, significat."—Proust.

Sect. 8. *Ad excipiendas eorum voluntates*] "Excipere *voluntates* hominum, est, adducere, quorsum velis: sumtum e re venatoria."—Ernesti.

Verborum conclusione aptius] "Conclusio *verborum*, est periodus, in qua verba numerose collocata sunt. Conclusio *sententiarum* est, cum sententiæ apta periodo comprehenduntur."—Ernesti.

Sect. 9. *Verborum sententiarumque insignibus*] "Insignia *verborum* et *sententiarum* sunt lumina orationis, tropi et figuræ."—Ernesti.

Sect. 10. *Hominemque reddidit*] "Humaniorem effecit."—Proust.

Sect. 16. *Quæstionum—vagam*] "*Vaga* quæstio est, quæ in genere versatur, nullis adstricta personis certis."—Ernesti.

Simpliciter] "Clare, ut ab omnibus intelligi possit."—Ernesti.

Sect. 17. *Qui rei dominus futurus est*] "Intellige judicem, in cujus potestate causa est."—Ernesti.

Sect. 19. *Rem positam in disceptatione rerum*] Ernesti considers *rerum* a corruption of the text.

Positam in infinita dubitatione] "Quæ nullis personarum, temporum, aut locorum circumstantiis definita est."—Proust.

Sect. 21. *Quæ sese nimium profuderunt*] "In vitibus de sarmentis luxuriantibus. Hinc de oratore, qui vires suas omnes simul ostendit."—Ernesti.

Sect. 22. *Verborum latitudinem*] "Est, quæ *vasta* alias dicitur Ciceroni, ore late diducto, pronunciatio."—Ernesti.

Sect. 23. *Pressus*] "De oratione, brevis, et opponitur luxurianti."—Ernesti.

Stilus] "Exercitatio scribendi."—Ernesti.

Sect. 24. *Volitare*] Oratores dicuntur *volitare in foro*, qui a causa ad causam eunt, et omnium patroni esse volunt."—Ernesti.

Susceptis—receptis] "*Susceptus*, de laboribus, quos sponte nostra facimus. Opponitur ei *receptus*, quod dicitur de rebus, quas, aliorum rogatu, jussuve facimus."—Ernesti.

Quæ sit causa ambigui] "Quid in dubium et in quæstionem veniat."—Proust.

Sect. 25. *Ex controversia facti*] "In quo genere causæ ambigitur, an res aliqua facta sit."—Proust.

Alia tum mente] The tribune Carbo belonged to the party of the Gracchi.

Sect. 26. *Ex ambiguo*] From the ambiguity of the language, it admitting an interpretation in favor of either party.

Cum scriptum a sententia discrepat] When what is written differs from the intention of him wrote it.

Superioris generis causa duplicatur] Another cause occurs of the same kind with the preceding.

Sect. 27. *Res judicatæ*] Previous decisions, precedents.

Sect 28. *Præsto est*] Crassus.

Oratorem quem nunc fingo] "Qui qualis esse debeat doceo."—Ernesti.

Quos præstare nemo possit] Which no man can be answerable for,—no man can foresee and prevent.

Sect. 32. *Et ea re multa attulisse*] "Sensus est: et hinc accepisse illa multa quæ dixit."—Ernesti.

Sect. 33. *Dissipatum est*] "Dissipata dicuntur, quæ non sunt ad artis formam redacta."—Ernesti.

Dormitantem sapientiam] "Quæ nihil laboris affert, otiosa, de jurisprudentia."—Ernesti.

Sect. 36. *Græcarum rerum*] "Græcæ eruditionis."—Ernesti.

Sect. 38. *Summa—rationis*] "Est conclusio ratiocinationis."—Ernesti.

Se compungunt suis acuminibus] They entangle themselves,—injure their own cause by their subtilties, and undo what they had almost completed.

Genus sermonis—liquidum] "Opponitur exili et arido. *Profluens*, copiosum. *Aridum* genus orationis, est subtile, jejunum, sine ornamentis et suavitate, quale est dialecticorum et reliquorum, qui artis præcepta tradunt."—Ernesti.

Minuta] *Minuta* in oratione dicuntur membra incisa, quæ periodis opponuntur."—Ernesti.

Sect. 39. *Tradam assiduis*] "*Assidui* dicuntur rhetores et quicunque in una arte perpetui versantur."—Ernesti.

Aut pars ejus] "Puto repetendum *quæ* ante *pars*."—Ernesti.

Sect. 40. *In diem vivere*] "Est sine futuri cura, eique opponitur futura spectare."—Ernesti.

Quod eam legem] Id est, tam perniciosam."—Ernesti.

Sect. 43. *Vultus*] Ernesti would exclude *vultus* from the text. A late editor corrects the passage in this manner :—*Lenitas vocis, vultus pudor, timoris significatio.*

Sect. 45. *Integræ sententiæ*] "Nullo fuco corruptæ."—Ernesti.

Sect. 46. *Spondalia illa*] "*Spondalia*, were certain hymns accompanied with musical instruments, and sung at sacrifices."

Afflatu quasi furoris] "*Afflatus furoris* est ἐνθουσιασμός."—Ernesti.

Sect. 50. *Est elapsa illa causa*] "Elabi dicuntur, quæ præter opinionem, amitti dicuntur."—Ernesti.

Tractusque verborum] "De pronunciatione tarda."—Ernesti.

Serpere] "*Serpere* dicitur de oratore qui pedetentim ad causam tractandam accedit."—Ernesti.

Sect. 51. *Sentimus amorem conciliari*] The directions which Cicero here puts into the mouth of Antony, for managing the feelings and passions of an audience, are abundantly illustrated in his own orations. It may be useful to refer here to a few passages, which the student, who is

desirous of understanding this subject, would do well to consult. Thus Cicero says, that the good will of an audience is conciliated, by appearing to defend what is for their advantage: For an example, see Orat. in Verr. Act. II. Lib. I. Sect. 2. "*Itaque mihi videor, &c.*" He adds "*Si aut pro bonis viris.*" For an example, See Orat. pro Fonteio, Sect. 14. "*Frugi igitur hominem, judices, frugi inquam, &c.*"—He says, that the person defended should be made to appear, not to aim *ad utilitatem suam:* For an example, See Orat. pro. Milone, Sect. 34. "*Me quidem, judices, exanimant et interimunt, hæ voces Milonis, &c*". He says likewise, from these same topics, *odium in alios struere discemus:* For an example, See Orat. pro Milone, Sect 27. "*Occidi, occidi non Sp. Melium, &c.*" Fear, he says, is excited in an audience, by a representation of their personal dangers: For an example, See Orat. XII in M. Ant. Sect. 2. "*Quod si est erratum, &c.*" He says the same principle prevails with regard to hope, joy, and uneasiness or trouble. For an example of joy, See Orat. in Cat. II. Sect. I. "*Tandem, aliquando, Quirites, &c.*" For an example of the use to be made of suffering, See Orat. pro Sext. Sect. 69. "*Atque hic et tot civium squalor, hic luctus, &c.*" He says, that the superior advantages of others, may be used to their prejudice with an audience, by showing, that these advantages have not been acquired by virtue; For an example, See Orat. pro Rosc. Amerino, Sect. 49. "*Si hac indigna suspicione careat, &c.*" He says to allay envy, it is important to show, that what is envied, has not been used for the personal benefit of the possessor: For an example, See Orat. in Sullam, Sect. 9. "*Ego, tantis a me beneficiis in republica positis, &c.*" The attentive student will easily find examples, on almost every page of the Orations of Cicero, of the application of these and other rules inculcated in this treatise. Indeed, in the oration for Milo alone, illustrations may be found of most of the rhetorical precepts.

Sect. 52. *Ad suas res revocet*] "*Ad suas res revocare* aliquem dicitur, qui ei in memoriam redigit, quæ ipsi acciderunt, aut ipse fecit."—Ernesti.

Sect. 53. *Temperatior oratio*] "Melius composita."—Ernesti.

Misericordiam] "*Misericordiam inferre*, de oratore, cum incipit movere misericordiam."—Ernesti.

Simul atque—adhæerescit] "*Adhærescere* dicuntur, quæ vim eam habent, quam volebamus: sumtum genus a facibus jactis in urbes, munimenta, item, a telis."—Ernesti.

Emissa] "Argumenta *emitti* dicuntur, cum proponuntur."—Ernesti.

Sect. 54. *Sal*] *Wit*, including its several varieties. "*Salsum* erit, quod non erit insulsum, velut quoddam simplex orationis condimentum,

quod sentitur latente judicio, velut palato, excitatque et a tædio defendit orationem. Sane tamen, ut ille, in cibis paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis; ita hi quoque in dicendo habent quiddam quod nobis faciat audiendi sitim."—Quintilianus, Lib. VI. cap. 3.

Dicacitas] *Raillery, banter.* "Propriè significat sermonem cum risu aliquos incessentem."—Quintil. Lib. VI, Cap. 3.

Cavillatio] *Pleasing wit or humor.*

Facetum dictum] "*Facetum dictum* dici potest ut *bonum dictum* infra." Ernesti "*Facetum* quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius, facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, et excultæ cujusdam elegantiæ appellationem puta." [Elegant, refined, becoming well-bred persons. Quintilian, Lib. VI, cap. 3.

Perpetuitate sermonis] "*Perpetuitas sermonis*, de oratione continua, quæ opponitur ei, quæ est in interrogando aut respondendo."—Ernesti.

Hilaritas] Gaiety, good humor, merriment.

Bona dicta] "*Bona dicta* sunt facetiæ, joci acuti, sales."—[Jests, witticisms, repartees]—Ernesti.

Sect. 55. *In rutis quidem et cæsis*] "*Ruta cæsa.* Ita dicitur supellex omnis, quæ loco moveri potest; [movables]: eique opponuntur fixa;" [fixtures]—Ernesti.

Solium] A seat used by lawyers, when they gave answers to their clients.

Sect. 56. *Urbana innumerabilia*] Quintilian thus defines *urbanitas*. "Qua [urbanitate] quidem significari vides sermonem præferentem in verbis et sono et usu proprium quendam gustum Urbis, et sumtam ex conversatione doctorum tacitam eruditionem; denique, cui contraria sit *rusticitas*."—Lib. VI, cap. 3.

Lepore et festivitate] *Lepos*, mirth, drollery. *Festivitas*, pleasantness, merriment, common on *festival* days.

Jocus] Joke, jest. "Jocum vero accipimus, quod est contrarium serio."—Quintil.

Sect. 58. *Agitata*] "*Agitare*, vexare, accusando, dicteriis."—Ernesti.

Sect. 59. *Scurrilis*] Buffoon-like, scurrilous, abusive.

Sect. 61. *Clodicat*] If this is the true reading, the verb *clodico* is formed from the name *Clodius*, and the wit lies in its resemblance to *claudico*.

Ex ambiguo dicta] Double-entendres.

Calvus satis est, quod dicit parum] "Est ambiguum. Id est enim quod parum loquitur, vel quod parum orator est. Nam *dicere parum* pro *oratorem non esse*, dicere solebant."—Turnebus.

Sect. 62. *Non est nostrum*] "Scilicet, oratorum."—Ernesti.

Minime est liberale] Coarse, ungentlemanly.

Convivio liberorum] Ernesti would remove *liberorum* from the text, as not an appropriate word. But it is sometimes used to designate those who are *free-livers*, *licentious*, which is its meaning here.

Confixum] "*Confixum* est genus cibi e concisis carnis frustulis: *fricassè*."—Ernesti.

Non esse sextantis] "Ex ambiguo. Dicitur enim non esse sextantis, quod pluris est, id est, quod est magni pretii; et non esse sextantis etiam dicitur, quod minoris est, id est, quod nullius prope pretii."—Turnebus.

Sect. 63. *Addito ambiguo*] "Nempe, *nihil addo;* quod est ex auctionibus: non plus liceor; habe tibi mancipium."—Ernesti.

Παρονομασίαν] "Verbi parva immutatio, in litera posita."—(A pun.) Ernesti.

Sect. 65. *Ex immutata oratione*] *Oratio immutata*, allegory. *Unius verbi translatio*, metaphor, *Inversio verborum*, where a word is taken in a sense not intended by him who uses it.

Verba relata contrarie] "Genus ridiculi, cum ei, qui nos lacessit, eodem modo respondetur."—Ernesti.

Cortem] *Cors*, or *chors*, means a *pen* or *coop* belonging to a villa, and likewise a *cohort*.

LIB. III.

Sect. 1. *Pignoribusque ablatis*] The property of Crassus being seized and carried off, as a pledge of his obedience, or to compel him to become subservient to the views of the consul.

Concideris] "*Concidere*, frangere, comminuere."—Ernesti.

Sect. 2. *In auctoritatibus præscriptis*] The names of the senators were prefixed to a decree, when it was engrossed.

Cohorruisset] "*Cohorrere* medicis dicuntur, qui frigore febrili infestantur."—Ernesti.

Ab honorum perfunctione] "A consulatu, in quo est finis honorum."—Ernesti.

Sect. 3. *Crasso se dicarant*] Who had attached themselves to the party of Crassus.

Sect. 5. *Imusne sessum*] "Ad disputandum, quod vel sedendo, vel inambulando fiebat."—Ernesti.

Sect. 7. *Mutis artibus*] "Artes quasi mutæ sunt pictoria, statuaria, et similes, in quibus nullus vocis usus, quæ adspectum potius quam auditum delectant."—Ernesti.

Sect. 12. *Vaste*] "*Vaste* est nimis diducto ore, rustico more, aspere. *Presse*, de voce significat leniter, suaviter, non vaste. *Lata*, in pronunciando idem est vitium, quod et vastum dicitur."—Ernesti.

Sect. 13. *Continuatione*] "*Continuatio* verborum est periodus." —Ernesti.

Non valde productis iis] "Non allegoriis longioribus."—Ernesti.

Sect. 14. *Cum alias res agamus*] "Ironice dictum."—Proust.

Omnes virtutes æquales] Crassus here adopts the language of the Stoics, who held all virtues to be equal.

Sect. 16. *Cum—a re civili*] "Cum neque rempublicam capessere, neque in foro versari vellent."—Ernesti.

Sect. 17. *Voluptariæ disputationes*] "De voluptate et pro voluptate."—Ernesti.

Sect. 19. *Oratorem—in—gyrum*] "Ad ejus artem pauca refertis. Ducta est metaphora ab equis, qui a domitoribus in gyrum aguntur, crebro, ut mansuetiores et faciliores fiant."—Ernesti.

Sect. 21. *Verberabit*] "*Verberare*, vexare, negotium facessere."—Ernesti.

Forensibus nervis] "*Nervus*, vehementia, et vis, contentio quæ in causis forensibus adhibetur."—Ernesti.

Sect 23. *Et summa senectute est*] "Etsi summa senectute est, tamen commentatur. *Commentari* dicuntur, qui cogitant et scribunt, quæ dicturi sint; inde, quidquid accurate cogitamus et scribimus, id commentari dicimur."—Ernesti.

Sect 24. *Verborum eligendorum*] "Verba seligere, *apte* collocare, *ambitu quodam* concludere, *ne brevior periodus aures defraudet, aut longior fatiget*, facile est; ipsaque exercitatio *sine præceptis* docere potest."—Proust.

Sect. 25. *Falsæ voculæ*] "Quæ certis et severis opponuntur, *fractæ* et molliores." [Notes soft and not strongly articulated.]—Ernesti.

Sect. 26. *Habeat—illa—umbram*] "Sint loci aliqui in oratione magnifica vacui ab ornamentis et quasi figurarum troporumque caloribus." —Ernesti.

Sect. 27. *Philosophiarum*] "*Philosophia*, secta philosophorum."—Ernesti.

Sect. 34. *Ad clepsydram*] "It was ordained by the Pompeian law, in imitation of the Greeks, that advocates should speak by an hour-glass." See Adam's Rom. Antiq.

Sect. 39. *Similitudinis est ad verbum unum*] Metaphor.

Sect. 43. *Arte*] Instead of *arte*, Ernesti would read *endo*, which he says, among the early Romans, meant *in*.

Sect. 44. *Numero—et adstricto et soluto*] By a rhythm approaching verse, but yet not metrical.

Sect. 47. *Iambum et trochæum*] The several feet mentioned by Cicero, in treating of rhythm, [numerus,] are described in the prosody of the grammars. Aristotle says, that the heroic rhythm is formal, and not well adapted to prose; that the iambic is the very style of the multitude; and that the trochaic is a *dancing* rhythm, and not fit for set discourses, which should have a degree of stateliness, and depart, in some degree, from the ordinary manner. The *pæon*, then, supplies an important deficiency. He says further, that of the several rhythms mentioned, of the last only it is impossible to construct any metre.—Vid. Arist. Rhet. Lib. III, cap. 8. "Rhythm" says Harris "differs from metre, inasmuch as rhythm is *proportion* applied to *any motion whatever;* metre is proportion applied to the motion of *words spoken*." In language, however, rhythm is less restricted than metre, the former belonging to both prose and verse, the latter to verse only; so that, in "words spoken," "all metre is rhythm, yet all rhythm is not metre." It may be useful to add, in further explanation of the relation which the *pæon* bears to the heroic, iambic, and trochaic measures, that a *long* syllable was considered equivalent to two *times* or *beats*, [percussiones,] and a *short*, to only one. Two short syllables, therefore, were equivalent to one long; so that in the parts of either of the heroic feet, dactyls or spondees, there is a ratio of *equality;* the former consisting of one long syllable and two short, and the latter of two long. As the iambus consists of one short and one long syllable, the ratio of the parts is 1:2; and in the trochee, which consists of one long syllable and one short, the ratio is 2:1. The pæon is composed of *three* short syllables and *one* long; and the ratio of the parts is 3:2, which is a *mean* ratio between that of the heroic feet, and that of the iambus and trochee. The heroic feet were thought to be too elevated and formal for the rhetorical rhythm, and the iambus and trochee to be too light and sportive. The pæon was held to be the proper *mean*. The effect of the trochee, a foot which Aristotle considered as χορδακικώτερος, too *saltatorial* for oratory, may be seen in some parts of the Greek dramatists. We have examples of it, in our own language. Thus Dryden—

> "Bacchus' blessings are a treasure,
> Drinking is a soldier's pleasure:
> Rich the treasure,
> Sweet the pleasure;
> Sweet is pleasure after pain."

Cicero treats the subject of rhythm much more fully in his treatise entitled "Orator."

Sect. 53. *Percursio*, a rapid glance at a topic,—*Illusio*, irony, sarcasm. *Veritatis superlatio atque trajectio.* The figure *Hyperbole. Rogatio—percunctatio:—rogatio*, as a figure of rhetoric, is when a question is asked, to make an affirmation more strong and pointed: *percunctatio*, where the speaker asks a question, and answers it himself. *Dissimulatio:* in rhetoric, is when one thing is said, and the opposite is intended to be understood. It is a species of *irony. Præmunitio:* a species of *prolepsis*, a paving the way for what is to follow. *Communicatio:* a figure, whereby the orator puts it to the audience, what they would do in such and such a case. *Morum ac vitæ imitatio:* Ethopœia; such a description of an individual, either in his person or manners, as to make him known without naming him. *Personarum ficta inductio:* Prosopopœia. *Erroris inductio:* the figure *apoplanesis*, including the various ways by which an audience may be led into mistake or error. *Ante occupatio:* the figure *prolepsis*, anticipation of objections. *Digestio:* The division of a discourse, the distribution of the parts of an oration.

Sect. 54. *Orationis autem*] "Oratione tanquam armis utimur, vel ad comminandum, et quasi ad lacessendum, vel ad decoram tractationem."—Proust.

Geminatio] *Anadiplosis.* Where a sentence ends, and the next begins with the same word.

Et paulum immutatum verbum atque deflexum] *Paranomasia:* A playing on the sound of words, *punning.* "Amor et *melle* et *felle* est fœcundissimus." Plautus.

A primo repetitio] *Anaphora.* Where two or more clauses begin with the same word.

In eadem——et concursio] *Symploce.* Where sentences begin and end alike.

Et ejusdem verbi——distinctio] Where the same word is made emphatic in several clauses.

Conversio] *Epanodos.* Where the parts of a preceding sentence are repeated in an inverted order. "Provinciam, quam *pauper divitem* ingressus, *dives pauperem* reliquit." Paterculus.

Verborum concinna transgressio] *Hyperbaton.* A departure from the usual arrangement of words in a sentence.

Dissolutum] *Asyndeton.* The omission of conjunctions.

Declinatio] *Climax*, proceeding from the greater to the less. *Gradatio, climax* proceeding from the less to the greater.